

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANA BİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE ANKSİYETE VE
SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Betül KINA**

**Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. Pınar ÜNAL AYDIN**

İstanbul – 2017

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

.....Psikoloji.....Anabilim/Anasanat Dalı Klinik Psikoloji Programı Tezli Yüksek Lisans
öğrencisi Betül KINA..... tarafından hazırlanan
“.....Okutukul Öğrencilerinde Anksiyete ve Saldırganlık.....
.....Dünya’da Anksiyete Hastalığının İncelenmesi.....”
adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Tarihi : 29/05/2017

(Jüri Üyesinin Ünvanı, Adı, Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Pinar ŞİNAK AYDIN
Danışman: Halic Üniv. Psikoloji ASD/ABD Öğr. Üyesi

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Atilla TEKİN
.....Halic.....Üniv. Psikoloji ASD/ ABD Öğr. Üyesi

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Ali DAYI
.....Beykent.....Üniv. Psikoloji ASD/ ABD Öğr. Üyesi

Jüri Üyesi:
.....Üniv. ASD/ ABD Öğr. Üyesi (Yedek)

Jüri Üyesi:
.....Üniv. ASD/ ABD Öğr. Üyesi (Yedek)

ÖNSÖZ

Tez çalışmamda Akpınar Mahallesi Arızlı Toki bölgesindeki Fatma Seher Ortaokulunda öğrenim gören öğrencilerin anksiyete ve saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemek istedim. Sebebi çocukların sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda alt seviyede olmalarıydı. Ayrıca toplu konutlarda birçok kültürel yapılanma olması sebebiyle bu bölgede yaşam sürdürmenin saldırganlık ve kaygıyı etkileyebileceğini düşünüp konuyla ilgili bilgi sahibi olmak istedim.

Bu çalışmada emeği geçen sevgili danışmanım Yard. Doç. Dr. Pınar ÜNAL AYDIN'a beni geri çevirmeyip tüm yoğunluğuna rağmen danışmanım olduğu için teşekkür ederim. Ardından Haliç Üniversitesi Psikoloji Bölümü 2. Sınıf öğrencisi olan kız kardeşim Nigar Banu KINA'ya tüm desteklerini esirgemeyip tez sürecim boyunca bütün evrak işlerime koşturduğu ve benim ulaşamadığım zamanlarda üniversiteye ulaşip bilgilendirdiği için teşekkür ederim. Haliç Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans öğrencisi Tansu Gülten GÜL'e takım arkadaşlığı ve bilgi paylaşımları için teşekkür ederim. Son olarak aileme; başta babam Nurettin KINA, sonra annem Hülya YILDIZ KINA ve abim Barış KINA'ya maddi manevi güç verdikleri ve hayatımın her aşamasında yanımda oldukları için sonsuz teşekkür ederim.

İstanbul, 2017

Betül KINA

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No.</u>
İÇİNDEKİLER.....	i
TABLolar LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
EKLER LİSTESİ.....	vi

1.GİRİŞ..... 1

1.1. Problem Durumu	1
1.2. Problem Cümlesi	4
1.3. Hipotezler.....	4
1.4. Alt Problemler	4
1.5. Araştırmanın Amacı ve Önemi	5
1.6. Sayıtlar	6
1.7. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	6
1.8. Tanımlar	7

2. KURAMSAL ÇERÇEVE 8

2.1. Anksiyete	8
2.1.1. Anksiyetenin Belirtileri.....	10
2.1.2. Anksiyete Bozukluğunun Tanı Kriterleri ve Tedavi Yöntemleri.....	12
2.1.3. Anksiyeteyi Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar	15
2.1.4. Anksiyeteyi Konu Alan Araştırmalar.....	19
2.2. Saldırganlık.....	21
2.2.1. Saldırganlığı Etkileyen Faktörler.....	26
2.2.1.1. Ebeveyn Tutumları.....	26
2.2.1.2. Okul.....	28
2.2.1.3. Dijital Ortam.....	29
2.2.1.4. Kültürel Çevre.....	29
2.2.2. Saldırganlığa Kuramsal Bakış.....	30

2.2.2.2. İçgüdü Kuramları	30
2.2.2.2.1. Psikanalitik Kuram.....	31
2.2.2.2.2. Etolojik Kuram.....	32
2.2.2.3. Engellenme-Saldırganlık Kuramları.....	32
2.2.2.4. Sosyal Öğrenme ve Bilişsel Kuramlar.....	33
2.2.3. Saldırganlığı Konu Alan Araştırmalar.....	34
3. YÖNTEM	36
3.1. Araştırmanın Modeli.....	36
3.2. Evren ve Örneklem	36
3.3. Veri Toplama Araçları.....	36
3.3.1. Sosyodemografik Bilgi Formu	36
3.3.2. Beck Anksiyete Envanteri	36
3.3.3. Saldırganlık Ölçeği	37
3.4. Veri Analizleri	37
4. BULGULAR.....	38
4.1. Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Değişkenlere İlişkin Dağılımı.....	38
4.2. Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Değişkenlere Göre Beck Anksiyete Ölçeği'nden Aldıkları Puanların Karşılaştırılması	39
4.3. Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Değişkenlere Göre Saldırganlık Ölçeği'nden Aldıkları Puanların Karşılaştırılması	40
4.4. Ölçeklerden Alınan Ortalama Puanların İncelenmesi	41
4.5. Anksiyete ile Saldırganlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.....	41
5. SONUÇ.....	42
6. TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	43
7. ÖZET.....	48

8. ABSTRACT.....	49
-------------------------	-----------

9. EKLER	50
-----------------------	-----------

EK 1: Sosyodemografik Bilgi Formu.....	50
--	----

EK 2: Beck Anksiyete Envanteri.....	51
-------------------------------------	----

EK 3: Saldırganlık Ölçeği.....	52
--------------------------------	----

EK 4: Etik Kurul Onay Formu.....	53
----------------------------------	----

EK 5: İzin Belgesi.....	54
-------------------------	----

ÖZGEÇMİŞ.....	55
---------------	----

10. KAYNAKÇA	56
---------------------------	-----------

TABLolar LİSTESİ

Tablo 4.1 Araştırmaya Katılan Bireylerin Cinsiyet Değişkenine İlişkin Dağılımı..	38
Tablo 4.2 Araştırmaya Katılan Bireylerin Yaş Değişkenine İlişkin Dağılımı	38
Tablo 4.3 Araştırmaya Katılan Bireylerin Ekonomik Durum Değişkenine İlişkin Dağılımı	38
Tablo 4.4 Cinsiyet Değişkenine Göre Beck Anksiyete Ölçeği'nden Alınan Puanların Karşılaştırılması.....	39
Tablo 4.5 Yaş Değişkenine Göre Beck Anksiyete Ölçeği'nden Alınan Puanların Karşılaştırılması	39
Tablo 4.6 Ekonomik Durum Değişkenine Göre Beck Anksiyete Ölçeği'nden Alınan Puanların Karşılaştırılması.....	39
Tablo 4.7 Cinsiyet Değişkenine Göre Saldırganlık Ölçeği'nden Alınan Puanların Karşılaştırılması	40
Tablo 4.8 Yaş Değişkenine Göre Saldırganlık Ölçeği'nden Alınan Puanların Karşılaştırılması.....	40
Tablo 4.9 Ekonomik Durum Değişkenine Göre Saldırganlık Ölçeği'nden Alınan Puanların Karşılaştırılması.....	41
Tablo 4.10 Ölçeklerden Alınan Ortalama Puanlar	41
Tablo 4.11 Anksiyete ile Saldırganlık Arasındaki Düzeyi İlişki	41

KISALTMALAR LİSTESİ

APB : Aralıklı Patlayıcı Bozukluklar

DSM : The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders

EKLER LİSTESİ

EK 1: Sosyodemografik Bilgi Formu

EK 2: Beck Anksiyete Envanteri

EK 3: Saldırganlık Ölçeği

EK 4: Etik Kurul Onay Formu

1. GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Anksiyete kavramı, çevrenin koşullarından bağımsız olarak ve süreklilik gösteren somatik rahatsızlıktır (Çekin, Tatar ve Torun, 1996).

Anksiyete, bireyin hayatını tehdit eden ve ya tehdit edici algılanan endişelerdir. Anksiyete korkuları da bünyesinde barındırmakla birlikte duygu durumudur. Anksiyetenin kaynaklarına bakıldığında çevresel ve içsel özelliklerden etkilendiği belirtilmektedir. Tehdit oluşturacak unsurlardan ya da tehlikeli durumlardan etkilenen bireyler endişe ve korku hissetmeye başlayabilirler. Anksiyete, bireyin sürekli olarak hazır olmasını sağlayabildiği gibi, tehlikelerle başa çıkabilmek için gerekli enerjiyi bireye vermektedir. Egonun olumsuz isteklerine verilen tepkiler, anksiyeteyi oluşturmaktadır (Işık, 1998).

Anksiyete, günlük yaşamda bireyin ihtiyaç duyduğu bir duygudur. Yaşamın koşullarına uyum sağlayabilmek için oldukça gereklidir. Metabolizmanın kendisini koruyabilmesi ve aktiviteler gerçekleştirebilmesi için anksiyeteye belirli düzeyde ihtiyaç duyulmaktadır. Problemlili ya da tehdit edici bir durumla karşı karşıya gelindiğinde anksiyete, mantıklı kararlar alınabilmesi konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Problemlili başa çıkabilme noktasında da anksiyetenin motive edici özelliği bulunmaktadır (Cüceloğlu, 2005).

Sümer (2008) anksiyetenin stres ve depresyonla birlikte incelendiğini belirtmiştir. Buna göre bireyler deneyimledikleri davranışları çarpıtıp, abartırlar ve olayın bu şekilde geliştiğini algılamaya başlarlar. Anksiyete, geleceğe ilişkin hedeflerin gerçekleşmeyeceği düşüncesini kapsamaktadır. Gelecek yaşamının

olumsuz olacağı düşünülür. Bu sebeple anksiyetenin depresyonla birlikte görüldüğü savunulmaktadır.

Anksiyete oldukça sık görülen bir rahatsızlıktır. Anksiyeteye sürekli olarak depresyonun eşlik ettiği bildirilmektedir (Schneiner ve diğ., 1992).

Hissedilen kaygıların davranışları olumsuz etkilediği gibi olumlu özelliği olduğu ve performansın artmasını sağladığı belirtilmektedir. Burada önemli olan nokta beklentilerin düzeyinin seviyesidir. Beklentiler yüksek düzeyde ise hissedilen kaygı, performansı olumlu etkilemeyip, olumsuz özelliklerini göstererek performansın düşmesine sebep olabilmektedir. Hissedilen kaygılar duygu-düşünce ve davranış örüntülerini olumlu ya da olumsuz biçimde etkileyebilmektedir. Hissedilen endişe ve korkular, anksiyetenin duygu yansıması olarak belirtilmektedir. Beklentilerin düşmesi ve başarısız olunacağı düşüncesi, düşünce boyutunu oluştururken; saldırganlık, kaçma ve kaçınma da davranış boyutunu oluşturmaktadır (MacIntyre, 1995).

Toplumların geçmişleri incelendiğinde, savaşların büyük bir önemi olduğu görülmektedir. Kimi toplumlar için savaşlar, var olma sebebidir ve kültürlerinin devamı ancak bu şekilde sağlanabilir. Savaşçı toplumlarda saldırganlığın büyük bir yeri vardır. Ayrıca dijital ortamlarda ya da medya da sıklıkla saldırganlık ile ilgili video ve paylaşımların yapıldığı görülmektedir. Bu durumun kişilik oluşumuna kadar geçen süreçte öğrenciler için sakıncalı olabilmektedir. Saldırganlık normal bir olguymuş gibi algılanmaya ve okulda akranlarına, evde de ailesine saldırgan davranışları normalmiş gibi sergilemelerine sebep olabilmektedir. Özellikle boks karşılaşmalarının çocuklarının izleyebileceği saatlerde televizyonda olmasının, saldırganlık ve öfke duygularının sıradanlaştırılmasına sebep olabileceği düşünülmektedir.

Aktaş (2001) saldırganlığın önemli bir kavram olduğunu ve sosyal bilimlerde ciddi bir araştırma konusu olduğunu belirtmektedir. Yapılan çalışmalarda sürekli olarak saldırganlığın sebepleri araştırılmış ve saldırganlığa sebep olan faktörler açıklanmaya çalışılmıştır. Saldırganlığın kalıttan kaynaklanıp kaynaklanmadığı, doğuştan mı geldiği ya da sonradan mı öğrenildiği ya da televizyon, bilgisayar gibi

araçlardan mı öğrenildiği konusunda çeşitli sorgulamalar yapılmıştır ve halende sorgulanmaya devam edilmektedir.

Saldırganlık, genel anlamda bir nesneye ya da kişiye zarar vermeyi hedefleyen davranışlar olarak açıklanmaktadır. İnsanların saldırganlığı söz konusu olduğunda yapılan açıklama yapmak oldukça zor olabilmektedir. İnsanların saldırganlığını tek bir nedene bağlamak doğru olmamakla birlikte, çeşitli sebeplerle birlikte incelemenin daha kesin sonuçlar vereceği savunulmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalarda saldırganlığın doğuştan gelebileceği, sonradan öğrenilebileceği, biyolojik etmenlerden etkilendiği, aile tutumlarının ve kitle iletişim araçlarının etkisi olduğundan bahsedilmiştir (Aktaran Korkut, 2002).

Freud, davranışların oluşumunda içgüdülerin önemli olduğunu belirtmiştir. bu içgüdüler ölüm ve yaşam içgüdüsüdür. Ölüm içgüdüsü, saldırganlık dürtüsüdür. Saldırganlık, bireylerin kendilerine yönelmiş olan yıkıcı davranışlarının başkalarına ya da başka nesnelere yöneltmesidir. Yaşam içgüdüsü ise üreme ile ilgilidir ve neslin devamı hedeflenmektedir. Cinsellik ve açlık bu alanda değerlendirilebilmektedir. Yaşamın asıl amacı ölümdür. Ölüm yıkıcı bir güçtür ve yaşama içgüdüsüne göre daha kapalı işlemektedir. Ölüme giden yol yaşamdan geçmektedir. Başkaları ile bir savaş hali vardır ve başkalarına yönelik yıkıcı davranışlar geliştirilmektedir. Bunun sebebi olarak ise kişinin kendisini yok etme isteğinin yaşam içgüdüsünden engellenmesi gösterilmektedir. Bu nedenle ölüm ve yaşam içgüdüleri birbirlerini etkisizleştirebilmektedirler (Özdoğan, 2000).

Anksiyete ile saldırganlığın ilişkili içerisinde olduğu belirtilmiştir. Çocuklardaki saldırganlığın incelendiği çalışmalarda model alma yoluyla saldırganlığın öğrenildiği ve aile tutumlarının saldırganlığın artmasında büyük bir rolü olduğu belirlenmiştir (Şahin, 2004).

Saldırgan davranışlar, gözlenebildiği gibi, yer değiştirerek doğrudan gözlenmeden sergilenebilmektedir. Anksiyete bozukluğu olanların benlik saygılarının düşük olmasından dolayı problemlili veya tehdit edici durumlardan kaçındıkları düşünüldüğünde, sergilenen saldırgan davranışların dolaylı olduğu ifade edilebilmektedir (Tangney ve diğ., 1996).

Anksiyete bozukluğu olan kişilerin, kendilerini olumsuz algılamaları, sosyal ilişkilerini de olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Eng ve Heimberg, 2006).

Yapılan çalışmada saldırganlık ile anksiyete arasında pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir. Anksiyete yaşayan bireylerin, problemle başa çıkma becerilerinin düşük olduğu, çatışmalardan kaçındıkları belirtilmektedir. Öfkeye sebep olabilecek durumlardan da kaçındıkları düşünüldüğünde, çözüm bulunamamaktadır. Bu durum sorunun devam etmesine sebep olmakta ve çözüme ulaşamamanın getirdiği sıkıntıdan kaynaklı saldırganlığa yol açabilmektedir. Bu tarz bireyler büyük olasılıkla yaşadıkları öfke durumunu içe yansıtacaklardır ve benlikleri zarar görecektir (Aktaran Hisli Şahin, Durak Batıgün ve Uzun, 2011)

1.2.Problem Cümlesi

Ortaokul öğrencilerinde anksiyete ve saldırganlık düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır, sorusu çalışmanın problem cümlesini oluşturmaktadır.

1.3. Hipotezler:

1. Ortaokul öğrencilerinde anksiyete ve saldırganlık düzeyleri arasında pozitif yönde korelasyon vardır.

1.4. Alt Problemler:

1. Cinsiyet değişkenine göre anksiyete düzeyi farklılaşmakta mıdır?
2. Cinsiyet değişkenine göre saldırganlık düzeyi farklılaşmakta mıdır?
3. Yaş değişkenine göre anksiyete düzeyi farklılaşmakta mıdır?
4. Yaş değişkenine göre saldırganlık düzeyi farklılaşmakta mıdır?
5. Sosyoekonomik düzey değişkenine göre anksiyete düzeyi farklılaşmakta mıdır?

6. Sosyoekonomik düzey değişkenine göre saldırganlık düzeyi farklılaşmakta mıdır?

1.5. Araştırmanın Amacı ve nemi

Anksiyete, sebebi bilinmeyen korku ve kaygılardır. Karşılaşılabilecek ya da yaşanmış tehlike durumlarında bireylerin duygu, davranış ve bedenlerinde değişikliğe yol açan belirtilerdir (Beck, 2008).

şenel, Demirelli ve ztek (2010) anksiyetenin bireyin yapısını koruyan ve güdüleyen etkisi olduğunu ifade edip, problemlili durumla başa çıkabilmek için gerekli olduğundan bahsetmiştir. Buna göre anksiyetenin, patolojik konuma gelebilmesi ve bir hastalık olarak değerlendirilebilmesi için şiddet düzeyinin belirli bir çizgide ilerlememesi ve sürekli olarak düzeyinin artması gerekmektedir. Hastalık olarak değerlendirebilmek için bireyin işlevselliğini bozması ve gündelik işlerini yapılamayacak konuma getirmesi de gerekmektedir. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan kişiler, problemlilerle başa çıkabilmek için gerekli enerjiyi kendilerinde bulamazlar, böylelikle sosyal ilişkileri de bozulmaya başlar. Sosyal ilişkilerin yanı sıra aile ve iş hayatındaki ilişkilerde de düzensizlik görülmeye başlanır. Anksiyete kontrol altına alınamadığı taktirde mide ve baş ağrısı, çarpıntı gibi belirtilerle kendisini gösterir. Bu durum anksiyetenin çok şiddetli olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Başaran (2000), saldırganlığı başka araştırmacılarla benzer şekilde açıklamıştır. Ona göre saldırganlık, nesnelere ya da kişilere zarar verip, incitmeyi amaçlayan davranışlardır. Saldırganlıkta istenmeyen tutumların benimsenmesi ve bireyin kendi isteklerini başkalarına zorla kabul ettirmesi söz konusudur.

Yapılan alışmalar incelendiğinde anksiyete ile saldırganlığın ilişkili olduğu görülmektedir (Tangney ve diğ., 1996; şahin, 2004; Hisli şahin, Durak Batıgün ve Uzun, 2011).

Bu sebeple yapılan araştırmada saldırganlık ile anksiyete arasında ilişki olabileceği dşnlmştir. Belirsizliğin yarattığı endişe ve korkunun, problem

özme becerilerini düşürebileceği öngörölmüştür. Böylelikle problemlili durumla baş edemeyen çocukların, agresifleşebileceği ve içindeki öfkeyi dışarı yansıtır saldırgan davranışlar sergileyebileceği düşünülmektedir. Daha önce ortaokul öğrencilerinde saldırganlık ile anksiyete arasındaki ilişkinin incelenmemiş olması, literatürdeki boşluğu doldurma adına yardımcı olunabileceği çalışmayı önemli hale getirmektedir.

Araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinde anksiyete ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Yaş, cinsiyet ve sosyoekonomik düzeye göre öğrencilerin anksiyete ve saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığını belirlemek, elde edilen bulgular çerçevesinde yorum ve önerilerde bulunmak ve bilimsel literatüre katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

1.6. Sayıtlılar

1. Örneklem grubunun, evreni temsil ettiği varsayılmıştır.
2. Örneklem grubunun, “Sosyodemografik Bilgi Formu, Beck Anksiyete Envanteri ve Saldırganlık Ölçeği”ni gerçek durumlarını belirtecek biçimde cevapladıkları varsayılmıştır

1.7. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Ortaokul öğrencilerinin yaş, cinsiyet ve sosyoekonomik düzeyi Sosyodemografik Bilgi Formu’nun ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
2. Ortaokul öğrencilerinin anksiyete düzeyleri, Beck Anksiyete Envanteri’nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
3. Ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri, Saldırganlık Ölçeği’nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

1.8. Tanımlar

Saldırganlık: Engellenme, çeşitli düşmanlıklar, başkasına duyulan öfke ve korkulardan kaynaklanan, başkalarına zarar verici unsurları bünyesinde barındıran ya da başkalarını durdurup, engel olmak amaçlı sergilenen davranışlardır (Budak, 2000).

Anksiyete: Bireylerin devamlı hazır olabilmelerini sağlayan sebebi bilinmeyen, gerçek birim durumla ilgisi olan ya da olmayan bilinç dışı tepkilerdir (Cebeci, 2009).

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Anksiyete

Berksun (2003) anksiyeteyi, karşılaşılabilecek tehdit ya da tehlikelere yönelik bireyin çeşitli alanlarında (beden, duygu ve davranış) bazı değişikliklerin olması ve bu durumun kişinin işlevselliğini etkilemesi olarak açıklamıştır. Anksiyete ile birlikte işlevselliği zarar gören bireylerde korku ve endişe sıklıkla görülmektedir. Yaşanılan gerginliğe sebep olan durumları çok fazla düşünürler ve bu durum gündelik işlerde ya da iş hayatında dikkatin toplanmasına engel olmaktadır. Yaşanan bu durum, gündelik işlerde ya da iş hayatında çeşitli problemlere sebep olabilir.

Anksiyete, bireylerin devamlı hazır olabilmelerini sağlayan sebebi bilinmeyen, gerçek birim durumla ilgisi olan ya da olmayan tepkilerdir. Bu tepkiler bilinç dışıdır. Tehlikeli durumlarla başa çıkabilmek için, kişilerin önlem almasını sağlayan kaygının uyum sağlayıcı özelliği bulunmaktadır (Cebeci, 2009).

Anksiyete, bireyin yaşamının bazı evrelerinde görülebilmektedir. Anksiyeteye bedensel tepkiler sıklıkla eşlik etmekle birlikte anksiyete, tehdit olarak algılanan durumlara yönelik hissedilen korku ve endişe duygularıdır (Sertbaş ve Bahar, 2004).

Anksiyete, içsel tehlikelere yönelik gelişim gösteren tepkilerdir. Anksiyete, oluşabilecek tehlikeli durumların fark edilmesi ve bu durumlarla başa çıkabilmeği sağlamaya yardımcı olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında korku ve anksiyete benzerlik göstermektedir (Tunç, 2014).

Anksiyete ile korkuyu birbirinden ayıran en önemli özellik, korkunun anksiyetenin aksine bir nedeninin olmasıdır. Korkunun nedeni son derece açık ve

nettir. Korkuya sebep olan etmenlerin ya da düşüncelerin ortadan kalkması durumunda ise birey sakinleşmeye başlar. Anksiyete de açık ve net bir duruma bağlı olmayabilir. Sebebi belli olmadığından korkuya nazaran daha kalıcıdır ve çevrenin etkilerinden daha az etkilenmektedir (Crooks ve Stein, 1991).

Karşılaşılan sıkıntılı durumlara karşı yaşanacak çelişkileri yok etmek için çeşitli yöntemlere başvurulur. Çözüme ulaşma esnasında kaygı yaşanır. Bireyin geleceğini ilgilendiren durumlarda belirsizlik, kaygıya sebebiyet vermektedir. Anksiyete, bireylerin yaşamlarının sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için oldukça önemlidir. Bireylerin karşılaşma ihtimali olan tehlikelere karşı, biyolojik uyumlarını sağlayan anksiyete, uyum sağlayabilme özelliği sayesinde sağlıklı bir şekilde yaşamın devam etmesine katkıda bulunmaktadır (Cüceloğlu, 2005).

Spielberger (1976) anksiyeteyi durumluk ve sürekli olmak üzere iki boyutta ele almıştır. Durumluk anksiyete, yaşanan özel durumların tehdit unsuru olarak algılanmasıyla ortaya çıkarken; sürekli anksiyete ise tehdit unsurlarının genellenmesi ve yaşanan anın tehdit unsuru olarak algılanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Sürekli anksiyete de içinde bulunulan ortamda kaygıyı üst düzeyde hissedilmektedir.

Farklı bir yaklaşımda ise anksiyete duyarlılığı kavramı ele alınmıştır. Anksiyete duyarlılığı, anksiyetenin belirtilerine karşı gösterilen tepkiler olarak açıklanmaktadır. Bu kavramın temelinde dış uyarıcılardan korkulmaz, sadece anksiyetenin belirtilerine karşı korku hissedilmektedir (Reiss ve McNally, 1985).

Carlson, Martin ve Buskist (2004) kaygı yaşayan bireylere, anksiyete bozukluğu tanısının konulabilmesi için yaşanan kaygı düzeyinin çok şiddetli olması gerektiğini savunmuştur. Burada ayırıcı nokta stresli ya da gergin olmak değildir. Stres, gerginlik, üzüntü ve buna benzer olumsuz duygular sağlıklı bireylerde de görülmektedir. Yaşanan bu olumsuz duyguların hastalık olarak tanımlanabilmesi için bireyin yaşamının her alanındaki işlevselliğini olumsuz yönde etkilemesi gerekmektedir.

Anksiyete bozuklukları, 21. yüzyılda en çok karşılaşılan problemler arasındadır. Bireyin yaşamı boyunca karşılaştığı anksiyete bozukluğunun yaygınlığı

%13,1 olarak belirlenmiştir (Tunay, 2006).Anksiyete bozukluğu, depresyonla birlikte en sık görülen psikiyatrik bozukluktur. Anksiyete bozukluğunun yaygınlık oranı %25 iken, depresyonunki %17'dir (Bal, 2010).

2.1.1.Anksiyetenin Belirtileri

Anksiyetenin ortaya çıkmasında dört etken oldukça önemlidir. Bu etkenler şunlardır:

1. Kişilik yapısının gelişmemiş olması,
2. Yaş (Son çocukluk döneminde ya da yaşlılık döneminde olanlar anksiyeteye daha yatkındır),
3. Andropoz ve menopoz dönemi,
4. Kalıtsal özelliklerin olması anksiyetenin ortaya çıkışında etkin rol oynayabilmektedir (Ziyalar, 2006).

Anksiyete karşısında görülen fizyolojik belirtiler şu şekilde sıranalabilir:

- Kalp çarpıntısı, taşikardi ve kalp ritim bozuklukları,
- Kan basıncında değişikliklerin olması (bu değişimler tansiyon problemlerine neden olabilmektedir),
- Baygınlık,
- Derin soluk alıp-verme, nefes darlığı,
- Bitkinlik,
- Karın, baş ve vücudun diğer bölümlerinde ağrıların olması,

- Uyku ve yorgunluk problemleri,
- Cinsel sorunlar (prematür ejakülasyon ya da isteksizlik),
- Mide bulantısı (Işık ve Taner, 2006).

Anksiyeteyi açıklamak için tepkiler incelendiğinde, gösterilen davranış sistemlerinin anksiyeteyi azaltmak yerine artırdığı belirlenmiştir. Yaşanması muhtemel olan tehditlerden ya da tehlikeli durumlardan kaçmak ya da kaçınmak, engellenme ve donuk biçimde kalma anksiyetenin belirtileri arasında gösterilebilir (Işık ve Taner, 2006).

Anksiyete yaşayan bireylerde gözlenen fizyolojik belirtilerin asıl amacı metabolizmayı korumaktır. Savunma amaçlı olan belirtiler, nedeni belli olmayan ve kişiyi çeşitli problemlere iten durumlardan korumaya çalışır. Yaşanan belirtiler sinir sistemi ya da hormonlardaki değişikliklerden kaynaklandığı savunulmaktadır (Işık, 2006).

Bireylerin anksiyete belirtilerinde çeşitlilik görülmektedir. Her bireyde aynı belirtiler görülmeyebilir. Kimilerinde kalp çarpıntısı, korku, konsantrasyon eksikliği, özgüven eksikliği görülebilirken kimilerinde ise çeşitli ağrılar, bulantı, sıkışma hissi ve kusma görülebilir (Kocabaşoğlu, 2005).

Anksiyetenin 4 belirti alanı bulunmaktadır. Bu alanlar şunlardır:

Bilişsel Belirtiler: Anksiyetenin bilişsel belirtilerinde bireyin zihninin bulanık olduğu belirtilmektedir. Bazı nesnelerin normalden daha farklı ve belirsiz algılandığı ifade edilmektedir. Dikkatin toparlanmasında güçlük yaşanması, akıl yürütülmesi gereken yerde zorluk yaşanması ve hatırlamakta güçlük çekme görülebilmektedir. Bireyler problemleri durumla başa çıkamayacaklarını ve çözüme ulaştıramayacaklarını sürekli düşünürler. Yaşadığı hayatın kontrolünü yitirip, olumsuz sosyal değerlendirmeye maruz kalacağı düşünülmekle birlikte ölüm düşüncesi ile aklını kaybedebileceği korkusu görülebilmektedir.

Duygusal Belirtiler: Endişe, korku, sinirlilik, şaşkınlık ve tahammül edememe belirtileri gözlenebilmektedir.

Davranışsal belirtiler: Şoka girme, artikülasyon bozuklukları, kaçma ve kaçınma davranışları gözlenebilmektedir.

Fizyolojik belirtiler: Kalp atışında hızlanma, iştahsızlık, vücudun çeşitli bölümlerinde ağrıların olması, kan basıncında artış ve hızlı soluk alıp verme görülebilmektedir (Aktaran Ülev, 2014).

2.1.2. Anksiyete Bozukluğunun Tanı Kriterleri ve Tedavi Yöntemleri

DSM-V'e göre yaygın anksiyete bozukluğu tanı kriterleri şunlardır; (Aktaran: Köroğlu, 2013).

A- En az altı aylık bir sürenin çoğu gününde bir takım olaylar ya da etkinliklerle (işte ya da okulda başarı gösterebilme gibi) ilgili olarak, aşırı bir kaygı ve kuruntu (kaygılı beklenti) vardır.

B- Kişi, kuruntularını denetim altına almakta güçlük çeker.

C- Bu kaygı ve kuruntuya aşağıdaki altı belirtiden üçü (ya da daha çoğu) eşlik eder. (en azından kimi belirtiler son altı ayın çoğu gününde bulunmuştur)

1- Dinginleşememe (huzursuzluk) ya da gergin ya da sürekli diken üzerinde olma.

2- Kolay yorulma.

3- Odaklanmada güçlük çekme ya da zihin boşalması.

4- Kolay kızma.

5- Kas gerginliği.

6- Uyku bozukluğu (uykuya dalmakta ya da uykuyu sürdürmekte güçlük çekme ya da dinlendirmeyen, doyurucu olmayan bir uyku uyuma).

D- Kaygı, kuruntu ya da bedensel belirtiler, klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da toplumsal, işle ilgili alanlarda ya da önemli diğer işlevsellik alanlarında işlevsellikte düşmeye neden olur.

E- Bu bozukluk, bir maddenin fizyoloji ile ilgili etkilerine bağlanamaz.

F- Bu bozukluk başka bir ruhsal bozuklukla daha iyi açıklanamaz.

Ayırıcı Tanısı;

1- Panik bozukluğu

2- Depresif bozukluk

3- Obsesif-kompulsif bozukluk

4- Travma sonrası stress bozukluğu

5- Hipertiroidi, Cushing hastalığı, Kalp ve akciğer kaynaklı patolojiler, Feokromasitoma, Ritim bozuklukları, Mitral kapak prolapsusu gibi organik rahatsızlıklar (Aktaran: Köroğlu, 2013).

DSM-V sınıflamasında anksiyete bozuklukları adı altında; ayrılma kaygısı bozukluğu, seçici konuşmazlık (mutizm), özgül fobi, sosyal fobi, panik bozukluğu, agorafobi, yaygın kaygı bozukluğu, maddenin/ilacın yol açtığı kaygı bozukluğu, başka bir sağlık durumuna bağlı kaygı bozukluğu, tanımlanmış diğer bir kaygı bozukluğu ve tanımlanmamış kaygı bozukluğu tanı kategorilerine yer verilmiştir (Aktaran Köroğlu, 2013).

Berstein ve Layne (2007) anksiyete bozukluklarının çocuklarda ve ergenlerde en sık karşılaşılan problemlerden birisi olduğunu belirtmiştir. Çocuklarda ve ergenlik

döneminde yaşanan kaygılar, içinde bulunulan duruma ve koşullara bir tepki olarak ortaya çıksa da bazı durumlarda da anksiyete bozukluğu olduğu göz ardı edilebilmektedir.

Anksiyete bozukluklarının tedavisinde sadece ilaç kullanımı olmamaktadır. İlaç kullanımı ile birlikte psikolojik tedavi yöntemlerinden faydalanılması da problemin ortadan kaldırılabilmesi adına oldukça önemlidir. Orta düzeyde anksiyete bozukluğu yaşayan bireylere, problemin çözümünde sadece psikolojik tedavi yöntemleri uygulanabilmektedir. Anksiyete bozukluğunun tedavisinde kullanılan yöntemler şu şekildedir (Saatçioğlu, 2001):

Bilişsel Davranışçı Terapi: Bu terapi yönteminde asıl amaç anksiyeteyi ortadan kaldırmaktır. Terapinin içeriğinde ise gevşeme egzersizleri, benlik eğitimi, bilişsel yapılanma, psikolojik eğitim ve yüzleşme çalışmaları bulunmaktadır.

Destekleyici Psikoterapi: Bu terapi yönteminde anksiyeteyle birlikte kişide oluşan ruhsal durumun düzeltilmesi için problemleri ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Destekleyici psikoterapi, benlik algısının güçlendirilmesi, uyum düzeyinin artırılması, yaşamın her alanındaki işlevselliğin korunması ve danışanın hedeflerine ulaşmasına yardımcı olunmasını kapsamaktadır.

Dinamik Psikoterapi: Bu terapi yöntemi danışanın daha aktif olduğu ve bireyin kendisiyle çalışmasının daha önemli olduğu bir terapi çeşididir. Yaşanan işlevsizliğin oluşturduğu olumsuz ilişkileri ve uyum problemleri üzerinden yaşanan olumsuz durumun kaldırılmasını kapsamaktadır.

İlaçla Tedavi: Anksiyete bozukluğunda ilaç kullanımı belirli durumlarda yapılmaktadır. Her anksiyete bozukluğu yaşayan kişiye ilaç verilmemektedir. Günlük işlevselliğin yitirilmesi ve problemle başa çıkma becerileri düşük olan kişilerin ilaç kullanımı sağlanmaktadır. İlaç kullanıp bırakan kişilerin, %25'lik kesiminde 1 ay sonra anksiyete tekrar ortaya çıkarken; yarısından fazlasında ise bir sene içerisinde anksiyetenin tekrarlandığı tespit edilmiştir (Saatçioğlu, 2001).

Toplumumuza baktığımızda anksiyete bozukluğu ya da depresyon gibi rahatsızlıklar yaşayan bireylerin ilaç kullanımlarının kontrollü bir şekilde yapılmadığı görülmektedir. Maddi olanakları kısıtlı olanların psikoloğa gidemedikleri bilinen bir gerçektir. Böyle durumlarda ilaç kullanımını kurtuluş yolu olarak gören hastalar, sadece ilacın iyi oluş hallerini artıracaklarını düşünebilirler. Bu sebeple ilaçlarını düzenli kullanmaya başlarlar. Anksiyetenin belirtileri azalmadığında ise ilacın yetersiz olduğunu düşünüp, yüksek dozda ilaç talep etmeye başlayabilirler. Hekimler açısından ise kişi başına düşen hasta sayısı çok fazla olduğundan kısa sürede hastalara yardımcı olmaya çalıştıkları gözlenmiştir. Fakat gerekli durumlarda ilaçla tedavinin başlatılması ve ilaçla tedavi ile psikoterapinin birlikte sağlıklı bir biçimde yürütülmesinin daha etkili olduğu düşünülmektedir.

Anksiyetenin tedavisinde duygusal düzenlemelerin yapılabilmesi, anksiyeteyi ortaya çıkaran belirsizliğin giderilmesinde büyük önem taşımaktadır. Böylelikle bireyler, şimdiki zamana odaklanabilecekler ve olumsuz duygu-düşüncelerden uzak duracaklardır (Hofmann ve Asmundson, 2008).

Kaçınma, anksiyetenin tedavi edilmesinde oldukça önemlidir. Anksiyetenin tedavi edilmesinde kaçınma bir yöntem olarak kullanılabilir (Arch ve Craske, 2010).

2.1.3. Anksiyeteyi Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

Anksiyete kavramını ilk olarak açıklamaya çalışanlar psikanalitik kuramcılar olmuştur. Freud'da anksiyeteyi yapısal ve topografik kuramla açıklamıştır. Yapısal kuramda kişilik id, ego ve süper ego olmak üzere üçe ayrılmıştır. Yaşanan çatışmaların id, ego ve süper ego arasındaki uyumsuzluktan kaynaklandığı belirtilmiştir. Ayrıca kaygının ego ve süper ego arasında çatışmadan kaynaklanabileceği savunulmaktadır. Topografik kişilik kuramı bilinç düzeyini ifade etmektedir. Bu yaklaşım, dürtülerin bastırılıp bilinç dışına itilmesiyle dürtülerin bilince çıkabilmek için çabaladığı belirtilmektedir. Dürtülerin sürekli olarak bilinç düzeyine çıkabilmesi adına çabalaması ise çatışmaları oluşturabilmektedir (Tunçelli, 2008).

Geçtan (2006) kişiliğin, çevre ile olan ilişkisini düzende tutmaktadır. Ego, psikolojik süreçlerin gerçekliklerini değerlendirip, yaşanan zaman ve durumun uygunluğunu denetlemektedir. Gereksinimlerle davranışların arasına bilişsel sistemleri ekleyerek güdü boşalımının ertelenmesi için çabalamaktadır. İçgüdülerin denetleyen ego, içgüdünün zorlamalarına karşı bireyi özgürleştirmektedir.

Ego yaşanan anksiyete karşısında çeşitli tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadır. Karşılaşılan tehlikeler ise şunlardır:

1. Yaşanılan engellemelerden dolayı çatışmaların olması ve çevresel tehlikelerin olması,

2. İçgüdüsel isteklerin olması ve isteklerin bir kısmının gerçek dışı olması,

3. Süper egonun cezalandırılması,

Yaşanılan anksiyete egonun, tehlikelerden kaçınması için kullanılan yöntemlerden birisidir. Tehdit edici unsurlar karşısında savunma amaçlı çeşitli anksiyeteler geliştirilmektedir. Bu anksiyeteler ise şunlardır:

1. Gerçeklik Anksiyetesi: Kişinin aile, mesleki ve sosyal hayatının devamının sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan şartlar sağlanmalıdır. Gerekli şartlar sağlanmadığında, çevredeki tehlikeler fark edilir ve gerçeklik anksiyetesi ortaya çıkar. Bu anksiyete de dış çevreden gelen tehlikeli durumlara yönelik korkular hissedilmektedir. Gerçeklik anksiyetesinde, anksiyetenin şiddetinin düzeyi ile tehdidin düzeyinin paralellik gösterdiği belirtilmektedir.

2. Törel Anksiyete: Törel anksiyete, bireyin kendi vicdanından korkmasıyla ilgilidir. Bireyin vicdanını tehdit unsuru gördüğünde ortaya çıkan törel anksiyetenin ebeveyn tutumlarından kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu sebeple törel anksiyetenin temellerinin çocukluk döneminden kaynaklı olduğu ifade edilebilmektedir. Ebeveyn tutumlarının olumsuz olmasıyla birlikte, ego bireyin suçluluk hissetmesine sebep olacaktır.

3. Nevrotik Anksiyete: Bireyin içgüdülerini kaybedeceği korkusu nevrotik anksiyeteye sebep olmaktadır. Cezalandırılma düşüncesi vardır fakat nevrotik anksiyetenin sebepleri kesin olarak bilinemediğinden kendisini farklı biçimlerde açığa çıkarttığı ifade edilmektedir. Bu anksiyete çeşitleri ise şunlardır:

Panik Anksiyete: Panik anksiyete ani nöbetlerle kendisini gösteren, ölüm korkusunun yaşandığı bir anksiyete çeşididir. Yaşanan korkuya verilen tepkilerin, korkunun bireyde bıraktığı olumsuz duygu arasında hiçbir bağ yoktur. Ego, bireyin düzenini korumak için çeşitli çabalar sarf eder, eğer ki sonuç alınmazsa savunma mekanizmalarına başvurulmaya başlanır.

Fobik Anksiyete: Nesnelere ya da yaşanan olaylara karşı sürekli bir korku halinin olmasıdır.

Bağılantısız Anksiyete: Bağlantısız anksiyete de birey devamlı olarak kaygı yaşamaktadır. Yaşanan herhangi bir olaya, anksiyete bağlanabilir ve sürekli kaygılı olma durumu bulunur. Bireyin iş, aile ve sosyal hayatı bir düzen içerisinde ilerlese bile, bireyler korkularıyla yaşamaya devam ederler (Altıntaş ve Gültekin,2005).

Tehdit edici olmayan uyarıcı, tehdit edici bir durumla eşleştirilip, korku özelliğini kazandığında klasik koşullanma modeliyle bu durum açıklanmaktadır. Edimsel koşullanmada ise sonuçlara göre eylemlerde artışlar olmaktadır. Eylemlerin sonucunda ödül alınırsa aynı eylemler tekrarlanmaktadır. Tehlikeli durumlardan kaçınmak, bireyleri anksiyeteden koruyup, ödül görevi görmektedir. Fakat bu durum anksiyetenin devam etmesine engel olmamaktadır (Sungur, 1997).

Eysenck, nevrotik davranışlar bünyesinde kaygı başta olmak üzere güçlü duyguları barındırdığını belirtmiştir. Nevrotik davranışlar, öğrenilir ve uyumsuzdurlar. Tehlikeli durumlar karşısında koşulsuz tepki gösterilmesi anksiyeteyi ifade etmektedir. Anksiyete panik atakların sonucunda oluşmaktadır ve anksiyete agarofobiye neden olabilmektedir (Aktaran Sümer, 2008).

Beck ve Ellis kaygılı olan bireylerin, bilişsel, davranışsal ve fizyolojik tepkiler gösterdiklerini belirtmiştir. Anksiyete yaşayan bireylerin, düşüncelerinin

 arpıklığı anksiyetenin bilişsel öğelerini barındırmaktadır. Anksiyete yaşıyanların davranış biçimleri ve kaygılı olduklarında görülen belirtiler ise davranışsal ve fizyolojik öğeleri barındırmaktadır (Aktaran Yücetürk Şahin, 2016).

Mantık dışı düşünceler, kaygılı bireylerin özelliklerinden birisi olduğunu dile getiren Ellis, mantık dışı inanç ve düşünce sistemlerinin kaygıya sebebiyet verebileceğini belirtmiştir. Fakat bilişsel unsurların korkuyu oluşturma noktasında bir kesinlikten söz edilememektedir (Aktaran Sungur, 1997).

Horney, anksiyete ve korku kavramlarının birbirlerine çok yakın anlamda olduğunu dile getirmiştir. Her ikisi de duygusal bir tepkidir ve tehlikeli durumlar karşısında sergilenmektedir. Hem korku hem de anksiyete de kalp atışının hızlanması, titreme ve terleme gibi bedensel belirtilerin olabileceği ifade edilmektedir. Fakat benzerliklerine rağmen korku ve anksiyetenin ayrıldığı noktalarda bulunmaktadır. Hasta olan bireyin yakınları, hasta kişi ölecek diye düşünürlerse bu durum korkuyla açıklanmaktadır. Fakat nezle olan birisin  lece i düşüncesi ise anksiyete ile açıklanmaktadır. Korku duruma uygun tepkileri içerirken, anksiyete de verilen tepkilerin yaşanılan durumla uyumsuz oldukları belirtilmektedir (Geçtan, 2006).

Freud, anksiyetenin cinsel çatışmalardan do abilece ini ifade ederken; Horney, anksiyetenin her ortamda görülebileceğini belirttiği görülmektedir. Horney'e göre anksiyete iyi bir güdüleyicidir ve yaşamın devamı için gereklidir (Morris, 2002).

Anksiyete Sullivan tarafından darbe alan bir insanın hissettiği duygu şeklinde tarif edilmektedir. Anksiyete, bilişsel süreçleri daraltmakta, bireyin etkinliklerini aksatmasına sebep olmakta ve tepkilerini d zensizleştirmektedir. Anksiyetenin şiddetlenmesiyle birlikte benlik şişip, kişilikten ayrılmaya başlamaktadır. Benlik bireyi güvende tutan bir olgudur. Kişilik yapısına ters olan durumlar, benlik tarafından reddedilir ve insanların güvenliği bu şekilde sağlanmaya çalışılır. Anksiyeteden bireyi korumaya çalışan benlik sistemi, sosyal  evre ile olan ilişkileri de düzenlemekle görevlidir (Geçtan, 2000).

Demiriz ve Ulutaş (2003) çalışmasında, 9-12 yaşlarındaki 600 öğrencinin anksiyete düzeylerini incelemiştir. Kadınların anksiyete düzeylerinin, erkeklere göre yüksek olduğu saptanırken; anne ve baba eğitim düzeyi yükseldikçe durumluk ve sürekli kaygının azaldığı belirlenmiştir. Anne meslek değişkenine göre anksiyetenin farklılık göstermediği, babası eğitimle ilgili meslek gurubunda olanların ise durumluk kaygılarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Tek çocuk olanların durumluk ve sürekli kaygılarının kardeşi olanlara göre düşük olduğu saptanmıştır.

6-14 yaşındaki çocuklar üzerinde yapılan çalışmada spor yapanların anksiyete düzeylerinin, spor yapmayanlara göre daha düşük olduğu saptanmıştır (Kiluk, Weden ve Culotta, 2009).

Ortaokul ve lise öğrencilerinin katıldığı çalışmada, anksiyeteye etki eden etmenler incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda obsesif kompulsif belirtilerin, anksiyete bozukluğunu etkilediği ve anksiyete bozukluklarının oluşumuna zemin hazırladığı; obsesif kompulsif bozukluğun, depresyon ve anksiyete ile ilişki içerisinde olduğu saptanmıştır (Şimşek, 2015).

Lise öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada öğrencilerin anksiyete, benlik saygıları ve öfke düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma İstanbul ilinde yapılmış olup, çalışmaya toplamda 200 öğrenci katılmıştır. Çalışma sonucunda ailesi boşanmamış olan öğrencilerin anksiyete düzeylerinin, boşanmış olanlara göre daha düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. Yine aynı şekilde ailesi boşanmamış öğrencilerin, boşanmışlara göre öfke düzeylerinin daha düşük olduğu, benlik saygılarının daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Altuntaş, 2012).

Lise son sınıf öğrencilerinin katıldığı çalışmada, anksiyete ve depresyon düzeyleri incelenmiş olup, değişkenlere etki eden faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda depresyon ve anksiyete arasında pozitif ilişki saptanmıştır. Her iki değişkeninde cinsiyet, ekonomik gelir, anne eğitim düzeyi ve babanın sağ olup olmamasına göre anlamlı biçimde farklılık göstermediği belirlenirken; baba eğitim düzeyi arttıkça depresyon ve anksiyete düzeylerinin azaldığı saptanmıştır (Yelkenci, 2013).

Oğuz (2016) çalışmasında anne-baba tutumları ile anksiyete ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda, anksiyete ile benlik saygısı arasında ilişki belirlenirken; anne-baba tutumlarına göre anksiyete ve benlik saygısı düzeylerinin farklılık göstermediği saptanmıştır.

Sinanoğlu (2016) çalışmasında anksiyete, depresyon ve otomatik düşünce düzeylerini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda değişkenler arasında pozitif korelasyon saptanırken, cinsiyet ve gelir durumuna göre anksiyetenin farklılık göstermediği belirlenmiştir. Anne-baba eğitim düzeyi ve akademik başarı değişkenlerine göre anksiyetenin farklılaştığı belirlenmiştir.

Bulut (2016) çalışmasında anksiyete ile psikolojik sağlamlık arasında negatif ilişki olduğunu saptamıştır. Ailenin ve arkadaşlarından destek görmenin ise anksiyete düzeylerinin azalmasında etkili olabileceğini belirtmiştir.

2.2. Saldırganlık

Saldırganlık kavramı Latince kökenli bir kelime olup tavır almak ve tepki vermek anlamlarında kullanılmaktadır. Kelime anlamı ise belirli bir yöne doğru gitmektir. Saldırganlık, başkalarına ya da nesnelere yönelik zarar verici davranışlardır (Köknel, 1999).

Saldırganlık sadece başka bireylere yönelik değildir. Canlı ve cansız varlıklara zarar vermeye yönelik sergilenen hareket örüntülerinin tamamına saldırganlık denilmektedir (Fromm, 1995).

Saldırganlık, engellenme, çeşitli düşmanlıklar, başkasına duyulan öfke ve korkulardan kaynaklanan, başkalarına zarar verici unsurları bünyesinde barındıran ya da başkalarını durdurup, engel olmak amaçlı sergilenen davranışlardır (Budak, 2000).

Öfke ile saldırganlık kavramlarının birbirlerine benzer olduğu görülmektedir. Fakat her iki kavramında birbirlerinden ayrılan bazı özellikleri bulunmaktadır. Öfke, gelip geçici bir duygudur. Saldırganlık ise nesnelere ya da kişilere zarar verme

eğilimidir. Öfke, saldırganlığa sebep olan bir unsurdur ve öfke den sonra gerekli önlemler alınmadığında saldırgan eğilimler görülmektedir. Saldırganlıkta nefret ve kin gibi olumsuz duygular görülebilmektedir. Saldırganlık bünyesinde sadece öfkeyi barındırmamaktadır. Daha geniş anlamda saldırganlık, öfkenin dışa yansması ve nesneleri ya da kişilere zarar vermeyi hedefleyen belirtisidir (Anderson ve Bushman, 2002).

Saldırganlık Berkowitz tarafından, başka bireylere ya da nesnelere bilerek ve isteyerek zarar vermeye yönelik davranışlar olarak açıklanmıştır. Bandura ise saldırganlığı toplumsal yönden ele alıp, sosyal bütünlüğe zarar verici davranışları saldırganlıkla açıklamıştır (Çelik, 2006).

Saldırgan davranışlar, başkaları tarafından zarar görüldüğünde ya da tehdit unsurlarıyla karşılaşıldığında görülmektedir. Ayrıca bu nedenlerin dışında engellemelerde saldırganlığa sebep olabilmektedir (Berkowitz, 1990).

Arslan ve arkadaşları (2010) saldırganlığın psikoloji literatüründe üzerinde yoğunlaşılan konulardan birisi olduğunu belirtmişlerdir. Üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Uzun bir süre saldırganlık, kişilik özelliği olarak düşünülmüş ve bu düşünce merkez alınarak çıkarımlarda bulunulmuştur. Saldırganlığın net bir tanımını yapmak pek mümkün değildir.

Saldırgan davranışları ikiye ayrılmaktadır. Bunlar uyuma yönelik ve yer değiştirmiş saldırganlıktır. Uyuma yönelik saldırganlık, bazen çevreye uyumu kolaylaştırırken bazen de uyumu bozduğu görülmektedir. Yer değiştirmiş saldırganlıktaysa engellemelerle birlikte oluşan kızgınlık sonucunda duygular ifade edilemez ve bu duygular başka bir nesne ya da kişiye yönlendirilir. Ayrıca genel anlamda saldırganlık, engellemeler karşısında gösterilen davranış örüntüleri olarak ifade edilmiştir (Cüceloğlu, 1997).

Saldırganlığın 3 temel boyutu bulunmaktadır. Bu boyutlar şunlardır:

- **Fiziksel ve Sözel:** Fiziksel saldırganlıkta bir davranış vardır. Sözel saldırganlıkta ise eylem olmadan, sözlü yollarla karşı tarafa saldırı vardır ve zarar vermek amaçlanmaktadır.

- **Doğrudan ve Dolaylı:** Bu boyut, saldırının bireye doğrudan ya da dolaylı olarak yapılmasını kapsamaktadır.

- **Aktif ve Pasif:** Aktif ve pasif boyut, acı çektirmek ve engellemeyi kapsamaktadır. Aktif saldırganlıkta, saldırgan davranışlar sergilenen bireyin acı çekmesi için çaba sarf edilirken, pasif saldırganlıkta ise bireyin amaçlarına ulaşmasının engellenmesi söz konusudur (Baron ve Neuman; Aktaran Kılınç, 2012).

Saldırganlık, temel içgüdü ve dürtülerden birisidir. Normal düzeyde olduğunda yaşamın devamı için gerekliliği bulunmaktadır. Bireyi motive edici özelliği bulunan saldırganlığın, iki farklı sonucu vardır. Olumlu sonuç olarak uyum sağlayıcı özelliği varken, olumsuz olarak ise kişiyi zarara uğratan özelliği bulunmaktadır. Sosyal çevreyle uyum içinde yaşayıp, hayatını idame ettirme noktasında bireye yardımcı olan saldırganlık, uyum sağlama özellikleri dikkate alınarak belirli düzeylerde davranışla sergilenmelidir. Canlı ya da cansız varlıklara zarar vermeyi hedefleyen saldırganlıkta ise yok etmek, yıkmak ve kötülük yapmak amaçlanmaktadır (Köknel, 2000).

Ersanlı (2005) saldırganlığı kişinin kendi haklarını koruyup, başkalarına zarar verme eğilimi olarak tanımlamıştır. Saldırgan davranışlar incelendiğinde düşmanca davranışlar gösterme eğiliminin fazla olduğu, cezalandırma niyeti taşıdığı ve suçlayıcı olduğu görülmüştür. Literatüre bakıldığında saldırganlığın genel anlamda engellemeler karşısında ortaya çıktığı görüşü hakim olmakla birlikte hangi davranışların saldırganlığa yol açabildiği konusunda fikir birliğinin olmadığı görülmektedir. Saldırganlık ilk etapta engellemeler karşısında ortaya çıkar. Herhangi bir amaca ulaşmak isteyen birey engellendiğinde saldırıya geçer. Bireyler amaca ulaşma noktasında önüne çıkan engelleri saldırganlıkla yok etmeye çalışır. Böylelikle saldırganlığın, kendi kişiliği için uyum sağlama yönünün olduğu görülmektedir. Ayrıca saldırganlık, savunma amaçlıda kullanılabilir.

Saldırganlıkla belirlenen bazı kriterler şunlardır (Köroğlu, 2013):

- Zorbalığa sıklıkla başvurur, başkalarını sürekli tehdit eder.
- Kavgalara meyillidir ve sürekli olarak kavgayı başlatan taraftır.
- Herhangi bir nesneyle bir başkasına zarar verme eğilimi vardır.
- İnsanlara ve diğer canlılara zarar verir.

Saldırganlığın nedenleri ise şu şekilde sıralanabilir:

Saldırganlığın başlıca nedenleri şunlardır:

- Parçalanmış aileler,
- Olumsuz ebeveyn tutumlarının olması,
- Aile üyelerinin birbirlerine saldırgan tavırlarının olması,
- Seperasyon anksiyetesi,
- Bireyin daha önce istismara uğraması,
- Bireyin gelişiminde geriliğin olması,
- Medya ve iletişim araçlarının etkisi,
- Sosyal ilişkilerin zayıf olması,
- Bedenin bazı uzuvlarının gerekli işlevleri yerine getirememesi (Köroğlu, 2013).

Fassino ve arkadaşları (2001) akıl ve ruh sağlığının, saldırganlıkla ilişki içerisinde olduğunu ifade etmişlerdir. DSM-IV'te saldırganlıkla ilgili tanıma yer verilmemiştir. Fakat psikolojik iyi oluş için saldırganlık önemli bir kavramdır.

Saldırganlığın ciddi şekilde ileri düzeyde olması, başkalarına ve ya nesnelere sürekli olarak zarar verme eğiliminin olup, saldırganlık dürtülerine karşı koyulamaması aralıklı patlayıcı bozuklukla (APB) açıklanmaktadır. APB'de, agresif dürtülere karşı gelememe ve sürekli olarak tekrarlayan ataklarla zarar verme eğilimi söz konusudur. Yaşanan ataklarla birlikte kontrolün kaybedilip, etrafına ciddi zararlar verilmeye başlanır (Aktaran Tamam, Eroğlu ve Paltacı, 2011).

APB'nin tanı ölçütleri şunlardır:

A. Aşağıdakilerden biri ile kendini gösteren, agresif dürtüleri kontrol etmekte güçlüklerle karakterize, tekrarlayıcı davranış patlamaları

1. Üç aylık bir zaman diliminde ortalama haftada 2 kez olan, sözel saldırı(örneğin öfke nöbetleri, azarlamalar, sözel atışmalar veya kavgalar) ya da mala, hayvanlara veya diğer kişilere karşı bedensel saldırı (Bedensel saldırı eşyaların kırılıp dökülmesi, hayvanların ya da diğer insanların yaralanması ile sonuçlanmaz)

2. 12 aylık bir zaman diliminde ortaya çıkan, eşyaların kırılıp dökülmesi ve/veya hayvanların ya da diğer insanların yaralanması ile sonuçlanan bedensel saldırı kapsamında 3 davranış patlaması

B. Tekrarlayan patlayıcı davranışlar sırasında sergilenen saldırganlığın derecesi uyaran ya da neden olan herhangi bir psikososyal stres faktörü ile açıkça orantısızdır.

C. Tekrarlayan agresif davranışlar önceden planlanmamıştır (örneğin dürtüsel ve/veya öfke kaynaklı), ve anlaşılır, akla yatkın bir amaca (örn. Para, güç, korkutma gibi) ulaşmak için yapılmamıştır.

D. Agresif davranış kişide belirgin strese ya da iş ve kişilerarası işlevselliğinde bozulmalara yol açar veya maddi veya yasal sorunlarla ilişkili sonuçlara yol açabilir.

E. Kronolojik yaş en az 6 olmalıdır (veya bu yaşın gelişimsel düzeyine eşit olmalıdır).

F. Tekrarlayan agresif davranışlar başka bir ruhsal bozuklukla (örn. Major depresif bozukluk, bipolar bozukluk, yıkıcı duygulanım düzenleme bozukluğu, psikotik bir bozukluk, antisosyal kişilik bozukluğu, borderline kişilik bozukluğu) daha iyi açıklanamaz ve bir maddenin(örn. Kötüye kullanılabilen bir ilaç, tedavi için kullanılabilen bir ilaç) ya da genel bir tıbbi durumun(örn. Kafa travması, Alzheimer hastalığı) doğrudan fizyolojik etkilerine bağlı değildir (Köroğlu, 2013).

2.2.1. Saldırganlığı Etkileyen Faktörler

Bu bölümde saldırganlığı etkileyen faktörler açıklanmıştır.

2.2.1.1.Ebeveyn Tutumları

Ebeveyn tutumları, saldırganlığı etkileyen en önemli faktörlerden birisidir. Aile içerisinde gerekli desteği göremeyen çocukların, saldırgan davranışlar sergilemesi beklenebilir. Aile içinde gerekli desteği göremeyen çocukların, şiddetle karşılaştıklarında, problemli durumla başa çıkamadıkları ve saldırgan davranışlar göstermeye meyilli oldukları belirlenmiştir. Otoriter ve tutarsız ebeveyn tutumuna maruz kalan çocukların, suça eğilimli oldukları belirlenmiştir (Aktaran Yeğen, 2008).

Çocuklar kendi aralarında kavga ettiklerinde, aileler problemli durumla başa çıkabilmek için çocuklarını cezalandırdıkları, bazı zamanlarda ise dövdükleri görülmektedir. tehditler, hakaretler ve şiddet saldırganlığı yok etmemekle birlikte sadece saldırgan davranışları ertelemektedir. Çocuklarının daha sakin olmaları için takınılan olumsuz tutum ve davranışlar, aksine çocukları şiddete daha da meyilli hale getirmektedir. Ailelerinin olumsuz tutumlarını ve davranışlarını taklit eden çocuklar,

daha da saldırganlaşabilmektedir. Sadece otorite karşısında uysal hareket eden çocuklar, akranları ile birlikteyken korkulan birisi haline gelmektedir. Aileler yanlış tutumları yüzünden, saldırganlığı yok edememekte aksine daha da artırmaktadır (Stein, 1997).

Yavuzer (2004) ailesi tarafından kabul edilmeyen çocukların öfke düzeylerinin yüksek olduğunu bildirmiştir. Ona göre yeterli sevgi ve şefkati göremeyen çocuklarda olumsuz duygular gelişir. Böylelikle kendisinden daha zayıf olanları ezme ve üstünlük kurma çabaları ortaya çıkarak, saldırganlık eğilimlerinde artış görülebilir.

Anne ve babaların eğitim durumlarının artmasının çocuklardaki saldırganlığı azalttığı savunulmaktadır. Yapılan çalışmalarda da bu yönde bulgular saptanmıştır (Güner, 1995; Kahraman,2000).

Yapılan çalışmada çocukları riske sürükleyen dört etkenden bahsedilmiştir. Bu etkenler şunlardır:

- Aile yapısı,
- Biyolojik etkenler,
- Aile tutumları ve sosyal ilişkilerin niteliği,
- Bağlanma stilleri.

Bağlanma stilleri ile ilgili olarak ise üç durumdan bahsedilmektedir.

1) Ebeveynlerine karşı güvensiz bağlanan çocuklar, ihmal edileceğini ya da reddedileceğini düşünür ve bu durum başkalarına yönelik saldırganlığı tetikler.

2) Bakıcının davranışlarındaki tutarsızlık, çocuklardaki saldırgan davranışları artırmaktadır.

3) Bakım veren kişinin tutumları, çocukların gerekli desteği göremeyeceğini düşünmelerine sebep olabilir. Bu durum çocukların sosyalleşmesini engelleyebildiği gibi, saldırganlığı da artırabilir (Aktaran Marcus ve Kramer, 2001).

Saldırganlığın temelinde aile özellikleri bulunmaktadır. Aile özelliklerinin benimsenememesi, vicdan gelişiminin eksikliği ve içsel denetimin yetersizliği saldırganlığın temellerini oluşturabilmektedir. Ayrıca anne-babaların cezalandırıcı tutumları, çocuklarına yönelik desteklerinin yetersiz olması ve olumlu davranışların pekiştirilmemesi, engellemeleri ortaya çıkarabilmektedir. Bu durumda saldırganlığa yol açabilmektedir (Yıldırım, 1998).

Saldırganlığı ortaya çıkaran birçok unsur bulunmaktadır. Saldırganlık madde kötüye kullanımdan, bebeklik ve çocukluk dönemindeki ilişkilere kadar çok fazla durumdan etkilenebilmektedir. (Sharron, 2005).

Balcıoğlu (2001), ekonomik yönden düşük gelire sahip ailelerin çocuklarında saldırganlık eğilimlerinin yüksek olduğunu bildirmiştir. Aile içerisinde demokratik ortamın olmaması, zorla ve baskıcı yöntemlerle çocuğa dayatmaların yapılmasının, şiddeti artırdığı ifade edilmiştir. Aile üyelerinin birbirlerine karşı olumsuz tutumlarının olması, çocukların bu davranışları görerek aynılarını başkaları üzerinde denedikleri ve zamanla bu tutumun kişilik özelliği olduğu belirtilmiştir.

2.2.1.2. Okul

Çocukların aile yapısı olumlu olsa bile bazı zamanlarda okul ortamındaki olumsuz davranışları, sosyal öğrenme yoluyla öğrendikleri görülmektedir. Akranlarının saldırgan davranışlarını öğrenip, aynı şekilde davranan çocukların özenmenin etkili olduğu düşünülmektedir. Özellikle ergenlik döneminde, gruba ait olma ve arkadaşları tarafından kabullenilme arzusu saldırgan davranışların sergilenmesine yol açtığı düşünülmektedir (Aral, 2004).

Saldırganlığın azaltılmasında akademik başarı kavramı oldukça önemlidir. Derslerinde başarılı olan çocukların, saldırgan davranışlara başvurma olasılıklarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Akademik başarının yüksek olması saldırganlığı

kesin olarak azaltmamakla birlikte, saldırganlığın düzeyini azalttığı savunulmuştur (Aktaran Kurtyılmaz, 2005).

Eğitim sistemimizde sınavların büyük bir önemi vardır. sınavlardan alınan notlar, öğrencinin başarılı ya da başarısız olarak değerlendirilmesine sebep olduğundan oldukça önemlidir. Bu sebeple sınavlardan yeni çıkan gençlerin saldırgan davranışlar sergileyebilme ihtimallerinin yüksek olduğu belirtilmektedir (Türnüklü, 2004).

2.2.1.3. Dijital Ortam

Sosyal medyanın, saldırganlık üzerinde olumlu ve olumsuz olmak üzere katkısı bulunmaktadır. Televizyonda, gazetelerde ya da internet ortamında haberlerin büyük bir bölümünün ana temasının saldırganlık olduğu görülmektedir. Özellikle ülkelerin savaşları ya da iç karışıklıklardan dolayı isyanların sıklıkla görüldüğü ifade edilmektedir. Bunun üzerine de saldırganlık, sosyal psikolojinin önemle üzerinde durduğu bir konu haline gelmiştir (Kağıtçıbaşı, 2006).

İnternetin hayatımızda bir ihtiyaç haline gelmesinden dolayı, her türlü bilgiyi elde etmek için internete başvurmak önemli bir durum haline gelmiştir. İnternet kullanımının orantısız artışının olması ve özellikle çocukların kontrolsüz internet kullanımlarının olması, olumlu bilgilerin yanı sıra olumsuz durumlara da erişimi kolaylaştırmaktadır (Turan, 2008).

Çocukların televizyonda izledikleri çizgi filmlerin, bıraktığı etkileri tespit etmek amacıyla yapılan çalışmada, şiddet içerikli çizgi film izleyen çocukların, izlemeyenlere göre akranlarına yönelik, daha fazla saldırgan davranışlar sergiledikleri saptanmıştır (Atkinson ve diğ., 1999).

2.2.1.4. Kültürel Çevre

İçinde yetişilen sosyal çevrenin saldırganlık üzerinde büyük bir etkisi olduğu savunulmaktadır. Özellikle model olma yoluyla, çocukların saldırgan eğilimli davranışları öğrendiği belirtilmektedir (Aktaran Yaşankul, 2007).

Kültürel çevrenin içerisinde göç, sanayileşmenin hızlanması, iç karışıklıklar ve savaşlar, afetler toplumların yapılarında ciddi değişiklikler olmasına sebep olmaktadır. bu değişikliklere uyum sağlanamaması saldırgan eğilimleri artırabilmektedir (Balcıoğlu, 2001).

İçinde bulunulan toplumun özellikleri davranış ve duygusal gelişimi etkilemektedir. Düşük gelire sahip olan çevrelerde şiddet ve saldırganlığın yüksek olduğu düşünüldüğünde, o bölgede yetişen çocuklarında yüksek olabileceği düşünülebilir. Eğitim düzeyi düşük olan çevrelerde de yine aynı durumdan bahsedilebilir (Ersoy, 2001).

Çetinkaya ve Sümer (2010), ergenlerin yetiştikleri çevredeki saldırganlık düzeyinin yüksek olmasının, okul ortamına yansıdığını ve ergenlerdeki saldırganlığı da artırdığını belirtmişlerdir.

2.2.2. Saldırganlığa Kuramsal Bakış

Bu bölümde kuramsal yaklaşımların saldırganlığa bakış açıları incelenmiştir.

2.2.2.1. Biyolojik Kuram

Saldırganlıkta biyolojik etkilerin önemli olduğu ve saldırganlığın oluşumunda belirleyici olabildiği ifade edilmektedir. Saldırganlığın oluşumunda merkezi sinir ve endokrin sisteminin etkili olduğu belirtilmektedir. Biyolojik merkezli yaklaşım, davranışların beyin belirli bölgelerine bağlamanın yanlış olduğunu belirtmekle birlikte, merkezi sinir sisteminin bütüncül çalışmasıyla davranışların oluştuğunu savunmaktadır. Saldırganlığın beyin hangi yapısıyla alakalı olduğunu belirlemeye yönelik ise çalışmalar yapılmaya devam edilmektedir. Saldırgan davranışların oluşumunda serotoninin etkisi olduğu düşünülmektedir. Yapılan çalışmada serotonini düşük olanların, yüksek olanlara göre daha saldırgan oldukları belirlenmiştir (Kılınç, 2012).

Cüceloğlu (1997), saldırganlığın oluşumunu kromozomlarla açıklamıştır. Bazı erkekler Y kromozomu fazlalığıyla doğarlar. Bu erkekler daha yüksek düzeyde

cinsel açlık duyarlar, daha iri ve saldırganlırlar. Bu erkeklerin, suça meyilli oldukları ve bu yüzden sık sık ceza aldıkları belirtilmektedir. Fakat son zamanlarda yapılan çalışmalarda bu durumun böyle olmadığı, saldırganlığın çevresel koşullardan daha fazla etkilendiği belirtilmiştir.

Ceylan (2012), testesteron hormonunun saldırganlık üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Yapılan deneylerde, hayvanlardaki saldırganlığın testesteron hormonuyla ilgili olduğu ifade edilmektedir. Testesteronun yüksek düzeyde olmasının saldırgan davranışları artırdığı, kadınlık hormonunun ise saldırgan davranışları azalttığı belirtilmektedir.

2.2.2.2. İçgüdü Kuramları

Güner (2006) içgüdü kuramının, saldırganlığın açıklanmasında kullanılan en eski kuramlardan birisi olduğunu ifade etmektedir. İçgüdü kuramı Freud'a dayanmaktadır. Bu yaklaşım, saldırganlığın içgüdüyle bağlantılı olduğunu ve doğuştan geldiğini savunmaktadır. İçgüdü kuramı, psikanalitik ve etolojik kuramlarla açıklanmaktadır.

2.2.2.2.1. Psikanalitik Kuram

Freud, yaşam içgüdülerinin anlam bulamadığı dönemlerde kişilerde anksiyete ve saldırganlık görüldüğünü belirtmektedir. Oral dönemde olanların ısırma özelliğinin saldırganlığa yol açabileceği belirtilmektedir. Ayrıca anal dönemde otoriter anne-babaların, tuvalet eğitimi esnasındaki kuralcı tutumunun da ilerleyen dönemlerde saldırganlığa yol açabileceği belirtilmektedir (Ustabaş, 2011).

Bazı araştırmacılar saldırganlığın içgüdüsel olduğunu ve doğuştan gelen bir davranış olduğunu belirtmişlerdir. Açlık ve cinsel istek gibi saldırganlıkta normal bir duygudur. Psikanalitik yaklaşıma göre insanlar, tıpkı hayvanlar gibi saldırganlık dürtüleri ile doğmaktadır (Yavuz, 2007).

Freud saldırganlığın belirtilerini psikoseksüel gelişim süreci içinde şu şekilde açıklamıştır:

Oral Dönem: Freud saldırganlığın belirtilerinin ilk defa 0-1,5 yaş dönemini kapsayan oral dönemde görüldüğünü ifade etmiştir. Isırma ve çiğneme gibi davranışlar saldırganlığın ilk belirtileri olarak kabul edilmiştir.

Anal Dönem: 1,5-3 yaş arasını kapsayan anal dönemde ise dışkının yapılması saldırganlık olarak belirtilmektedir. Dışkı, anal dönemdeki kızgınlıkların dışa yansımadır ve bu durum anal sadizm olarak ifade edilmektedir.

Fallik Dönem: 3-5 yaş arasını kapsayan bu dönemde anneler erkek çocukları için sevgi objesi konumundadır. Erkek çocuklar, bu dönemde annelerine sevgili gibi davranmaya başlar ve en büyük rakibi olarak babasını görmektedir. Bu sebeple babasına, saldırgan davranmaya başlayan çocukların, saldırganlık duyguları gelişir (Gençtan, 2002).

2.2.2.2.2. Etolojik Kuram

Lorenz, saldırgan davranışların sergilenmesinde uyarıcıya ihtiyaç olmadığını, içgüdüsel enerjinin yeterli olabileceğini belirtmektedir. İçgüdüsel enerji sadece hayvanlarda yoktur, insanlarda da vardır. İçgüdüsel enerjinin birikimi, saldırganlık olarak açığa çıkabilmektedir (Ustabaş, 2011).

Hayvanlarda saldırganlık dürtüleri zorunlu olarak bulunan bir içgüdüdür. İnsanların ve hayvanların saldırgan davranışlar konusunda çeşitli farklılıkları bulunmaktadır. İnsanların, başka kişilere zarar verme eğilimlerinin bulunduğu fakat hayvanlarda kendi türlerine zarar verme olasılıklarının insanlara göre daha düşük olduğu belirtilmektedir (Aktaran Kaplan, 2012).

2.2.2.3. Engellenme-Saldırganlık Kuramları

Bu yaklaşım üç temel öneri üzerine kurulmuştur. Bu öneriler şunlardır (Kurtıylmaz, 2005):

1. Engellemelerin tamamı, saldırganlığa sebep olmaktadır.
2. Saldırgan davranışların tamamı engellemelerden kaynaklanmaktadır.

3. Engellemelerle oluşan gerginlik, saldırgan davranışlarla kendisini gösterdiğinde gerginlik azalmaktadır.

Bu önermelere göre engellemeler, saldırganlığa sebep olmaktadır. Saldırganlık, sosyal çevre tarafından kabul görmediğinde ya da engellenme kaynaklarına ulaşamadığında, saldırgan davranışlar bastırılabilen ya da kişinin kendisine yönlendirilebilmektedir. Bu sayede kişi, saldırgan davranışları kendisine yönelterek gerginliğini azaltabilmektedir (Kurtyılmaz, 2005).

Cüceloğlu (2005), engellenen bireylerin planlı ve bilinçli hareket etmediğini savunmuştur. Engellemeler karşısında gerçekleştirilen saldırganlık, normal bir davranış olmakla birlikte, bazı saldırgan davranışlar engelleri ortadan kaldırırken, bazıları ise var olan problemlili durumu daha da kötü hale getirebilmektedir.

Gültekin (2008) engelleme kuramına yönelik çeşitli eleştirilerde bulunmuştur. İlk olarak engellenmelerin, bireyi her zaman saldırgan davranışlar sergilemesine sebep olmayacağı ifade edilmektedir. Birey her engellendiğinde saldırıya geçmez, bazı durumlarda sakinliğini koruyabilmektedir. İkinci olarak ise engellenmeler olmadan da kişilerin saldırgan davranışlar sergileyebileceği ifade edilmektedir.

2.2.2.4. Sosyal Öğrenme ve Bilişsel Kuramlar

Tuzgöl (1998) sosyal öğrenme kuramında, örnek alınan modelin davranışlarına göre saldırgan davranışlara yönelebileceğini belirtmektedir. Çocuğun örnek aldığı kişiler ilk etapta anne ve babalar olmaktadır. ebeveynlerin davranışları gözlemlenerek, saldırgan tepkileri öğrenilir ve saldırgan davranışlar gösterilmeye başlanabilir.

Bilişsel yaklaşımda duygu, düşünce ve davranışlar arasında bir etkileşim bulunmaktadır. Bilişsel yapıların bozuk ya da çarpık olması, işlevselliği olumsuz yönde etkileyebilmekte ve saldırgan davranışlara yol açabilmektedir (Kılıçarslan, 2009).

2.2.3. Saldırganlığı Konu Alan Araştırmalar

Fiziki saldırganlığın erkeklerde, kadınlara göre daha fazla olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin %35'inin sözel saldırganlıkta bulunduğu belirlenmiştir (Kepenççi ve Çınkır, 2005) . Crick ve Gropter (1995) yaptığı çalışmada erkeklerde saldırganlığın daha yüksek düzeyde olduğunu belirtmiştir.

Lise öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada erkeklerin saldırganlık düzeylerinin kadınlarınkine göre yüksek olduğu belirlenmiştir. Gelir düzeyi arttıkça çocukların daha çok cezai davranışlarla karşılaştığı, dolayısıyla daha saldırgan oldukları belirtilmektedir (Tuzgöl, 1998).

Demirhan (2002) yaptığı çalışmada saldırganlığın sınıf düzeyi ve ekonomik gelir açısından değişiklik göstermediğini tespit etmiştir.

24 çocuğun katıldığı bir çalışmada çocukların oyun oynamaları kayıt altına alınmış ve saldırganlık düzeyleri incelenmiştir. Çalışma sonucunda empati ile öfke ve saldırganlık arasında negatif ilişki belirlenirken; çıkar beklemeden yardımcı olma arasında pozitif ilişki saptanmıştır (Aktaran Kurtyılmaz, 2005).

10-14 yaş arası 526 çocuğun katıldığı çalışmada saldırganlık ile sosyal zeka arasında ilişki olmadığı belirlenirken, empati ile saldırganlık arasında negatif ilişki saptanmıştır (Aktaran Kurtyılmaz, 2005).

Yapılan başka bir çalışmada saldırganlık ile denetim odağı arasında anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır (Efilti, 2006).

Öz (2007) 4 ve 5.sınıflar üzerinde yürüttüğü çalışmasında saldırganlığı çeşitli değişkenler açısından incelemiştir. Çalışma sonucunda cinsiyet ve ders başarısına göre saldırganlığın farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Kadınlardaki saldırganlık düzeyinin erkeklere göre yüksek olduğu bildirilmiştir. Başarı düzeyi düştükçe saldırganlığın arttığı belirtilmiştir. Sınıf düzeyi, yaş, anne-baba eğitim düzeyi ve gelir değişkenlerine göre saldırganlığın farklılaşmadığı saptanmıştır.

1230 öğrencinin katıldığı başka bir çalışmada cinsiyet, yaş ve gelir düzeyine göre saldırganlığın farklılaştığı saptanmıştır. Erkeklerin kadınlara göre saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. 16 yaş üstü öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin 13,14 ve 15 yaşındakilere göre yüksek olduğu belirlenmiştir. Gelir düzeyine göre saldırganlığın farklılık göstermediği saptanmıştır (Öztürk, 2008).

İlköğretim kademesindeki çocuklar üzerinde yürütülen çalışmada öğrencilerin yarısına yakınının en az bir kere kavga ettiği belirlenirken, öğrencilerin %20'sinin grupla kavga ettiği saptanmıştır (Uz-Baş ve Kabasakal, 2010).

İlköğretim öğrencileriyle yapılan çalışmada saldırganlığın, erkeklerde daha yüksek düzeyde görüldüğü saptanmıştır. Gelir düzeyi arttıkça saldırganlığın arttığı ifade edilmiştir (Ustabaş, 2011).

Ortaokul öğrencileri üzerinde yürütülen ve 520 öğrencinin katıldığı 9-14 yaşları arasındaki bireylerin saldırganlık düzeyleri ile ders başarısı ve öfke düzeyleri incelenmiştir. Çalışma sonucunda, yaş değişkeninin saldırganlığı önemli ölçüde etkilediği belirlenmiştir. cinsiyetin saldırganlığı etkilemediği saptanmıştır. Öfkenin de saldırganlığı yordadığı belirlenmiştir (Bacıoğlu ve Özdemir, 2012).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Yapılan araştırma, tanımlayıcı / betimsel modeli içermektedir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, İzmit'te öğrenim gören ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise İzmit Fatma Seher Ortaokulu'nda öğrenim gören 187 öğrenci oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, Sosyodemografik Bilgi Formu, Beck Anksiyete Envanteri ve Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır.

3.3.1. Sosyodemografik Bilgi Formu

Bilgi formu (Ek-1) araştırmacının kendisi tarafından hazırlanmıştır. Cinsiyet, yaş ve sosyoekonomik düzeyi içeren sorular yer almaktadır.

3.3.2. Beck Anksiyete Envanteri

Anksiyetenin düzeyini ölçmek amacıyla Beck ve arkadaşları (1988) tarafından geliştirilen Beck Anksiyete Envanteri (Ek-2) 21 sorudan oluşmaktadır. Sorulara 0 ile 3 arasında puan verilmektedir (Hiç=0, Hafif=1, Orta=2 ve Ağır=3). Ölçekten 0-63 arasında puan alınmakla birlikte, alınan puanlar anksiyete düzeyi

hakkında bilgi vermektedir. Beck Anksiyete Envanterinin standartizasyon çalışmaları Ulusoy (1993) tarafından gerçekleştirilmiştir.

3.3.3. Saldırganlık Ölçeği

Saldırganlık Ölçeği (Ek-3) saldırganlık düzeyinin belirlenmesi amacıyla Şahin (2004) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte 18 madde bulunmaktadır. bu maddelerin 13'ü saldırganlıkla ilgiliyken, 5'i nötr maddedir. Ölçekten 13-39 arasında puan alınmaktadır. 4, 5, 10, 15 ve 17. maddeler saldırganlık içermeyen maddelerdir. Bu maddeler puanlamaya katılmamaktadır. Ölçeğin nötr madde içermesinin sebebi olarak ise, çocukların kendilerini ve ölçeği yanlış anlamalarını engellemek gösterilmektedir. Ölçekten alınan puanlar, saldırganlık düzeyi hakkında bilgi vermektedir.

3.4. Veri Analizleri

Elde edilen verilerin analizi için SPSS paket programı (22.0) kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığının tespit edilmesi için “Normallik Testi” gerçekleştirilmiştir. Verilerin normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. “Non-Parametrik” testlerde kullanılan “Mann-Withney U” ve “Kruskal-Wallis-H” testi kullanılmıştır. Örneklemi oluşturan bireylerin Sosyo-Demografik özellikleri “Frekans” tablosu yapılarak özetlenmiştir. Araştırmanın hipotezleri doğrultusunda değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek içinse korelasyon analizleri kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde bulgulara yer verilmiştir.

4.1. Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Değişkenlere İlişkin Dağılımı

Tablo 4.1 Araştırmaya Katılan Bireylerin Cinsiyet Değişkenine İlişkin Dağılımı

DEĞİŞKEN		F	%
Cinsiyet	Erkek	87	46,5
	Kadın	100	53,5

Araştırmaya katılan öğrencilerin 87'si erkek, 100'ü kadındır.

Tablo 4.2 Araştırmaya Katılan Bireylerin Yaş Değişkenine İlişkin Dağılımı

DEĞİŞKEN		F	%
Yaş	10	13	7,0
	11	49	26,2
	12	26	13,9
	13	46	24,6
	14	49	26,2
	15	4	2,1

Araştırmaya katılan öğrencilerden 13 kişi 10 yaşındayken, 49 kişi 11 yaşında, 26 kişi 12 yaşında, 49 kişi 14 yaşında, 4 kişi ise 15 yaşındadır.

Tablo 4.3 Araştırmaya Katılan Bireylerin Ekonomik Durum Değişkenine İlişkin Dağılımı

DEĞİŞKEN		F	%
Ekonomik Durum	Düşük	16	8,6
	Orta	158	84,5
	Yüksek	13	7,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin 16'sının ekonomik durumu düşük iken, 158 kişi orta düzeyde, 13 kişi ise yüksek düzeyde ekonomik duruma sahiptir.

4.2. Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Değişkenlere Göre Beck Anksiyete Ölçeği'nden Aldıkları Puanların Karşılaştırılması

Tablo 4.4 Cinsiyet Değişkenine Göre Beck Anksiyete Ölçeği'nden Alınan Puanların Karşılaştırılması

DEĞİŞKEN		F	$\bar{x}$	SD	U	p
Cinsiyet	Erkek	87	12,80	9,75	3371	,093
	Kadın	100	16,12	12,01		

Öğrencilerin anksiyete düzeyleri “**Cinsiyet**” değişkenine bağlı olarak “Mann Whitney U” ile incelenmiştir. Kadın ve erkeklerin Beck Anksiyete Ölçeği'nden aldıkları puanların farklılık göstermediği tespit edilmiştir (U=3371; p=,093; p>0,05).

Tablo 4.5 Yaş Değişkenine Göre Beck Anksiyete Ölçeği'nden Alınan Puanların Karşılaştırılması

DEĞİŞKEN		F	$\bar{x}$	SD	χ^2	p
Yaş	10	13	14,00	10,75	8,712	,121
	11	49	12,22	10,43		
	12	26	16,62	10,14		
	13	46	13,43	11,79		
	14	49	16,24	10,78		
	15	4	24,75	17,93		

Öğrencilerin anksiyete düzeyleri “**Yaş**” değişkenine bağlı olarak “Kruskal Wallis Testi” ile incelenmiştir. Yaşa göre bireylerin Beck Anksiyete Ölçeği'nden aldıkları puanların farklılık göstermediği tespit edilmiştir [$\chi^2(5)=8,712$; p=,121; p>0,05].

Tablo 4.6 Ekonomik Durum Değişkenine Göre Beck Anksiyete Ölçeği'nden Alınan Puanların Karşılaştırılması

DEĞİŞKEN		F	$\bar{x}$	SD	χ^2	p
Ekonomik Durum	Düşük ^a	16	23,31	13,36	7,609	,022
	Orta ^b	158	13,84	10,56		
	Yüksek ^b	13	12,85	11,04		

(a>b, Gruplar arası farklılık)

Öğrencilerin anksiyete düzeyleri “**Ekonomik Durum**” değişkenine bağlı olarak “Kruskal Wallis Testi” ile incelenmiştir. Ekonomik durum değişkenine göre bireylerin Beck Anksiyete Ölçeği’nden aldıkları puanların farklılık gösterdiği tespit edilmiştir [$\chi^2(2)=7,609$; $p=,022$; $p<0,05$]. Düşük ekonomik duruma sahip olan öğrencilerin orta ve yüksek düzeyde ekonomik durumu olanlara göre anksiyete düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir.

4.3. Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Değişkenlere Göre Saldırganlık Ölçeği’nden Aldıkları Puanların Karşılaştırılması

Tablo 4.7 Cinsiyet Değişkenine Göre Saldırganlık Ölçeği’nden Alınan Puanların Karşılaştırılması

DEĞİŞKEN		F	$\bar{x}$	SD	U	p
Cinsiyet	Erkek	87	33,63	4,37	3731	,093
	Kadın	100	33,92	4,37		

Öğrencilerin saldırganlık düzeyleri “**Cinsiyet**” değişkenine bağlı olarak “Mann Whitney U” ile incelenmiştir. Kadın ve erkeklerin Saldırganlık Ölçeği’nden aldıkları puanların farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($U=3731$; $p=,093$; $p>0,05$).

Tablo 4.8 Yaş Değişkenine Göre Saldırganlık Ölçeği’nden Alınan Puanların Karşılaştırılması

DEĞİŞKEN		F	$\bar{x}$	SD	χ^2	p
Yaş	10 ^a	13	36,54	1,33	33,140	,001
	11 ^b	49	35,69	3,22		
	12 ^c	26	34,38	3,05		
	13 ^d	46	33,37	4,80		
	14 ^e	49	31,33	4,87		
	15 ^f	4	32,50	2,38		

(a>b,c,d,e; b>c,d,e,f; c,d>e Gruplar arası farklılık)

Öğrencilerin saldırganlık düzeyleri “**Yaş**” değişkenine bağlı olarak “Kruskal Wallis Testi” ile incelenmiştir. Yaş göre bireylerin Saldırganlık Ölçeği’nden aldıkları puanların farklılık gösterdiği tespit edilmiştir [$\chi^2(5)=33,140$; $p=,001$; $p<0,05$]. 10 yaşındaki öğrencilerin en yüksek saldırganlık düzeyine sahip olduğu belirlenirken; 14 yaşındaki öğrencilerin ise en düşük saldırganlık düzeyine sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 4.9 Ekonomik Durum Değişkenine Göre Saldırganlık Ölçeği’nden Alınan Puanların Karşılaştırılması

DEĞİŞKEN		F	$\bar{x}$	SD	χ^2	p
Ekonomik Durum	Düşük	16	34,63	5,20	2,990	,224
	Orta	158	33,63	4,26		
	Yüksek	13	34,69	4,57		

Öğrencilerin saldırganlık düzeyleri “**Ekonomik Durum**” değişkenine bağlı olarak “Kruskal Wallis Testi” ile incelenmiştir. Ekonomik durum değişkenine göre bireylerin Saldırganlık Ölçeği’nden aldıkları puanların farklılık göstermediği tespit edilmiştir [$\chi^2(2)=2,990$; $p=,224$; $p>0,05$].

4.4. Ölçeklerden Alınan Ortalama Puanların İncelenmesi

Tablo 4.10 Ölçeklerden Alınan Ortalama Puanlar

Ölçekler	Min	Max	$\bar{x}$	SD
Beck Anksiyete Ölçeği	,00	49,00	14,58	11,11
Saldırganlık Ölçeği	16,00	39,00	33,79	4,36

Beck Anksiyete Ölçeği’nden en düşük 0 puan alınırken, en yüksek 49 puan alınmıştır. Öğrencilerin ortalama puanlarının ise 14,58 olduğu belirlenmiştir.

Saldırganlık Ölçeği’nden en düşük 16 puan alınırken, en yüksek 39 puan alınmıştır. Öğrencilerin ortalama puanlarının ise 33,79 olduğu belirlenmiştir

4.5. Anksiyete ile Saldırganlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Tablo 4.11 Anksiyete ile Saldırganlık Arasındaki İlişki Düzeyi

		Saldırganlık Ölçeği
Beck Anksiyete Ölçeği	Korelasyon	-,384
	p	,001

Beck Anksiyete Ölçeği ile Saldırganlık Ölçeği arasındaki ilişkinin incelenmesi için yapılan Spearman Sıra Farkları Korelasyon işlemine göre değişkenlerin arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($r=-,384$; $p<,05$).

5. SONUÇ

Bu araştırmada ortaokul ve lise öğrencilerinde anksiyete ile saldırganlık arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada Sosyodemografik Bilgi Formu, Beck Anksiyete Envanteri ve Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini İzmit Fatma Seher Ortaokulu'nda öğrenim gören, 10-15 yaşları arasında olan 87'si erkek, 100'ü kadın olmak üzere toplamda 187 öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırmada, öğrencilerin anksiyete ve saldırganlık düzeyleri yaş, cinsiyet ve sosyoekonomik düzeye göre farklılıkları incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda cinsiyet ve yaş değişkenine göre anksiyete düzeyinin farklılaşmadığı; düşük ekonomik duruma sahip olanların anksiyete düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Cinsiyet ve ekonomik duruma göre saldırganlık düzeylerinin farklılaşmadığı; 10 yaşındaki çocukların en yüksek saldırganlık düzeyine sahip oldukları belirlenmiştir. Anksiyete ile saldırganlık arasında ise negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir.

6.TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Cinsiyet değişkenine göre anksiyete düzeyinin farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($U=3371$; $p=,093$; $p>0,05$). Kadınların anksiyete düzeyleri, erkeklerden yüksek olmasına karşın aradaki fark anlamlı değildir. Çakmak ve Hevedanlı (2005) araştırmasında cinsiyete göre anksiyetenin farklılaştığını belirlemişlerdir. Cinsiyet ile anksiyete arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada kadınların anksiyete düzeylerinin, erkeklere göre yüksek olduğu saptanmıştır (Varol, 1990; Lewinsohn ve diğ., 1993; Hewit ve Norton, 2001). Yapılan başka bir çalışmada ise cinsiyete göre anksiyetenin farklılaşmadığı belirlenmiştir (Ocaktan, Keklik ve Çöl, 2000). Dobson (1985), anksiyete düzeyinin cinsiyet değişkenine göre farklılık yaratmadığını saptamıştır. Araştırmamızda elde edilen verilerle yapılan çalışmalarda verilerin bazıları benzerlik göstermektedir. Cinsiyete göre anksiyetenin farklılık göstermemesi ise kadınların ve erkeklerin hayatlarını tehdit eden ve ya tehdit edici algılanan endişeler olmaması ile açıklanabilir.

Yaş değişkenine göre anksiyete düzeyinin farklılık göstermediği tespit edilmiştir [$\chi^2(5)=8,712$; $p=,121$; $p>0,05$]. Lise öğrencileri üzerinde yürütülen araştırmada 14 yaşındaki öğrencilerin, 15 yaşındakilere göre anksiyete düzeylerinin anlamlı biçimde yüksek olduğu belirlenmiştir. 16 ve 17 yaşındakiler arasındaki fark ise anlamlı değildir. Bu durum ergenlik döneminin özelliklerinin kendini göstermeye başladığı dönemde anksiyetenin yükselmesi şeklinde açıklanmıştır (Sezer, 2016). Çalışmamızda ise elde edilen sonuç ile örnek gösterilen çalışmanın birbirine uymadığı düşünülse de erinlik dönemi gelişimlerinin ebeveynlerin ve öğretmenlerin katkısıyla benimsenmesiyle açıklanabilir.

Ekonomik durum değişkenine göre anksiyete düzeyinin farklılık gösterdiği tespit edilmiştir [$\chi^2(2)=7,609$; $p=,022$; $p<0,05$]. Düşük ekonomik duruma sahip olan öğrencilerin orta ve yüksek düzeyde ekonomik durumu olanlara göre anksiyete düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Aral (1997), Akgün ve arkadaşları (2007), Yelkenci (2013) ve Sezer (2016) araştırmasında ekonomik duruma göre

anksiyetenin farklılık göstermediğini tespit etmiştir. Ekonomik duruma göre anksiyetenin farklılaştığını gösteren çeşitli çalışmalarda mevcuttur. Girgin (1990) araştırmasında düşük ekonomik düzeye sahip olan çocukların anksiyete düzeylerinin yüksek olduğunu tespit etmiştir. Nutt ve arkadaşları (Aktaran Özen, 2004) düşük ekonomik gelire sahip olanlarda anksiyete bozukluğunun görülme yaygınlığının yüksek olduğunu belirlemiştir. Bu sonuçlardan farklı olarak Bozkurt (2004) yüksek ekonomik gelire sahip olanların anksiyete düzeylerinin yüksek olduğunu tespit etmiştir. Araştırmamızda elde edilen bulgularla bazı çalışmaların benzerlik göstermektedir. Düşük ekonomik gelire bağlı olarak aileler, çeşitli ekonomik güçlüklerle karşılaşacaklardır. Bu güçlükler sosyal yaşantıları olumsuz etkileyebileceği gibi akademik başarının da düşmesine neden olabilmektedir. Bu durum öğrencilerde anksiyete düzeylerinin yükselmesine neden olabilir.

Cinsiyet değişkenine göre saldırganlık düzeyleri farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($U=3731$; $p=.093$; $p>0,05$). Yapılan araştırmalarda cinsiyete göre saldırganlık düzeylerinin farklılaştığı ve erkeklerdeki saldırganlık düzeyinin kadınlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Crick ve Gropter, 1995; Tuzgöl, 1998; Kepenkçi ve Çinkır, 2005; Karataş, 2008; Uzbaş ve Topçu, 2010; Çetinkaya ve Sümer, 2010). Erkeklerdeki saldırganlık düzeyinin yüksek olması cinsiyet rolleri ve hormonal değişimle açıklanmıştır (Burney, 2006). Ayrıca erkeklerdeki saldırganlığın ailelerce desteklenebilmesi, duyarsızlaşmanın artması ve sosyalleşme düzeylerinin erkeklerde daha düşük olması saldırganlığın yüksek olmasına sebep olabilmektedir (Köknel, 2000; Şahin, 2004; Onur ve Koyuncu, 2004). Nitekim araştırmamızda erkekler ve kadınlar arasında saldırganlık düzeylerinin farklılaşmadığı ve belirlenmiştir. Kadınların ve erkeklerin saldırganlık düzeylerinin anlamlı farkı olmamasına karşın, saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan açıklamalar dikkate alındığında artık kadınlarında erkekler gibi duyarsızlaşmaya başladığı ve sosyalleşme düzeylerinin yetersiz kaldığı söylenebilir.

Yaş değişkenine göre saldırganlık düzeyleri farklılık gösterdiği tespit edilmiştir [$\chi^2(5)=33,140$; $p=.001$; $p<0,05$]. 10 yaşındaki öğrencilerin en yüksek saldırganlık düzeyine sahip olduğu belirlenirken; 14 yaşındaki öğrencilerin ise en düşük saldırganlık düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Kesen, Deniz ve Durmuşoğlu (2007) ile Çetinkaya ve Sümer (2010) yaptıkları araştırmalarda, yaş

değişkeninin ergenlerin saldırgan davranışlarını anlamlı düzeyde yordadığını gösteren bulgular elde etmişlerdir. Şahin (2004) araştırmasında ilköğretim öğrencilerinde yaşı arttıkça saldırganlık düzeylerinin de arttığını bildirmiştir. Uzbaş ve Topçu (2010) ise ergenlik döneminin etkisiyle bireydeki değişimlerin saldırgan davranışlara sebep olabileceğini ve saldırganlığı en etkili çatışma çözme becerisi olarak sıklıkla kullanılabileceğini belirtmektedir. Köksal (1991) saldırganlıkla ilgili iki farklı yaklaşımın olduğunu belirtmektedir. İlk olarak saldırganlığın yaşa bağlı olarak arttığıdır. İkinci olarak ise saldırganlık yaş farkı gözetilmeksizin her dönemde görülebilmektedir. Her iki yaklaşımda da yaşla saldırganlığın ilişkisinden bahsedilmektedir. Yaş ilerledikçe saldırganlık ve öfke düzeylerinin azalma olabilmektedir. Bu durumda olgunluk ile açıklanmaktadır (Köknel, 1991). Araştırmamızda 10 yaşındaki çocukların en yüksek saldırganlık düzeyine sahip olmaları o çocukların olumsuz aile tutumuna maruz kalmaları ve aile üyelerinin birbirlerine saldırgan davranışlar sergilemesiyle açıklanabilir. Ailesi tarafından kabul edilmeyen çocukların öfke düzeyleri yüksektir. Ona göre yeterli sevgi ve şefkati göremeyen çocuklarda olumsuz duygular gelişir. Böylelikle kendisinden daha zayıf olanları ezme ve üstünlük kurma çabaları ortaya çıkarak, saldırganlık eğilimlerinde artış görülebilir (Yavuzer, 2004). Ayrıca ortaokula yeni geçen 10 yaşındaki çocuğun yaşadığı uyum problemi de saldırganlığın artmasında etkili olduğu düşünülebilir.

Ekonomik durum değişkenine göre saldırganlık düzeyleri farklılık gösterdiği tespit edilmiştir [$\chi^2(2)=2,990$; $p=,224$; $p>0,05$]. Demirhan (2002) yaptığı çalışmada saldırganlığın ekonomik gelir açısından saldırganlık düzeylerinin değişiklik göstermediğini bildirmiştir. Balcıoğlu (2001), ekonomik yönden düşük gelire sahip ailelerin çocuklarında saldırganlık eğilimlerinin yüksek olduğunu bildirmiştir. Aile içerisinde demokratik ortamın olmaması, zorla ve baskıcı yöntemlerle çocuğa dayatmaların yapılmasının, şiddeti artırdığı ifade edilmiştir. Aile üyelerinin birbirlerine karşı olumsuz tutumlarının olması, çocukların bu davranışları görerek aynılarını başkaları üzerinde denedikleri ve zamanla bu tutumun kişilik özelliği olduğu belirtilmiştir. Araştırmamızda Demirhan (2002)'ın elde ettiği bulgularla benzer bulgular elde edilmiştir. Ekonomik duruma göre saldırganlık düzeylerinin farklılaşmadığı belirlense de düşük, orta ve yüksek ekonomik durumu olanların saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum hangi ekonomik koşula sahip olursa olsun çocuğun yetiştiği çevreden kaynaklanabilir. Çetinkaya ve

Sümer (2010), ergenlerin yetiştikleri çevredeki saldırganlık düzeyinin yüksek olmasının, okul ortamına yansıdığını ve ergenlerdeki saldırganlığı da artırdığını belirtmişlerdir. Ayrıca internette sıkça vakit geçirilmesi ve kontrolsüz internet kullanımı da olumsuz durumlara erişimi kolaylaştırmakta ve saldırganlığı artırabilmektedir (Turan, 2008).

Anksiyete ile saldırganlık düzeyi arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r=-,384$; $p<,05$). Anksiyete ile saldırganlığın ilişki içerisinde olduğunu gösteren çeşitli çalışmalar mevcuttur (Tangney ve diğ., 1996; Şahin, 2004; Hisli Şahin, Durak Batıgün ve Uzun, 2011). Şahin (2004) çocuklardaki saldırganlığın incelendiği çalışmalarda model alma yoluyla saldırganlığın öğrenildiği ve aile tutumlarının saldırganlığın artmasında büyük bir rolü olduğunu belirtmiştir. Saldırgan davranışların çocukların güvenliğini kazanabilmesi adına oldukça önemli olabilmektedir. Çevresindekileri düşman görüp, saldırgan eğilimler sergileyerek kendi güvenliğini korumayı amaçlamaktadır. Bu durumda çocukların kendilerini yalnız ve çaresiz hissetmeleri de saldırganlığa sebebiyet vermektedir. Araştırmamızda elde edilen sonuca göre kendisini yalnız ve çaresiz hisseden çocukların saldırgan davranışlar sergileyerek, anksiyete düzeylerini azalttıkları düşünülebilir.

Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre şu önerilerde bulunulmuştur:

- Araştırma kısıtlı bir örneklem grubuyla yürütülmüştür. Bu yüzden sonuçlar genellenemez. Yapılacak olan araştırmalarda örneklem genişletilebilir.

- Araştırmada Sosyodemografik Bilgi Formu, Beck Anksiyete Envanteri ve Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler ölçeklerle belirlenmeye çalışılmıştır. Daha güvenilir sonuçlar elde edebilmek için bire bir görüşmeler yapılabilir.

- Örneklem saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sebeple çalışmanın yapıldığı okulun kültür, ekonomik ve aile yapıları göz önünde bulunarak çalışma yenilenebilir.

- Saldırganlık model alma yoluyla öğrenilebileceği için öğrencilerin aile yapıları ve ebeveyn tutumları incelenebilir. Ailelere yönelik olarak etkili iletişim eğitimleri düzenlenebilir.

- Anksiyeteyi oluşturan faktörler göz önüne alınarak akademik başarı, hedefler, beklentiler ve aile yapıları dikkate alınarak daha kapsamlı çalışmalar yapılabilir.

- Anksiyeteyi azaltmak için öğrencilere verimli ders çalışma teknikleri, problem çözme becerileri ve akran iletişimine yönelik grup çalışmaları yapılabilir.

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Betül KINA
Anabilim Dalı : Psikoloji
Programı : Klinik Psikoloji
Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr. Pınar ÜNAL AYDIN
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Haziran 2017

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE ANKSİYETE VE SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

ÖZET

Yapılan araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinde anksiyete ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Yaş, cinsiyet ve sosyoekonomik düzeye göre öğrencilerin anksiyete ve saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığını belirlemek, elde edilen bulgular çerçevesinde yorum ve önerilerde bulunmak ve bilimsel literatüre katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

Araştırmanın örneklemini ise İzmit Fatma Seher Ortaokulu'nda öğrenim gören 187 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada Sosyodemografik Bilgi Formu, Beck Anksiyete Envanteri ve Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda cinsiyet ve yaş değişkenine göre anksiyete düzeyinin farklılaşmadığı; düşük ekonomik duruma sahip olanların anksiyete düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Cinsiyet ve ekonomik duruma göre saldırganlık düzeylerinin farklılaşmadığı; 10 yaşındaki çocukların en yüksek saldırganlık düzeyine sahip oldukları belirlenmiştir. Anksiyete ile saldırganlık arasında ise negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anksiyete, saldırganlık, ortaokul öğrencisi.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Betül KINA
Field : Psychology
Program : Clinical Psychology
Supervisor : Asst.Prof.Dr. Pınar ÜNAL AYDIN
Degree Awarded and Date : Master – June 2017

EXAMINATION OF RELATIONSHIP BETWEEN ANXIETY AND AGGRESSION LEVEL OF SECONDARY SCHOOL

ABSTRACT

The aim of the research is to determine relationship between anxiety and aggression level of secondary school students. It is also aimed to determine whether there is a significant differentiation between anxiety and aggression of students according to age, gender and socioeconomic level or not, to comment and make suggestions within the scope of findings obtained.

The sample group consists of 187 students from İzmit Fatma Seher Secondary School. In the research, Socio Demographic Data Form, Beck Anxiety Schedule and Aggression Scale are used.

As a result of the analyses, according to gender and age varying, the anxiety level doesn't change, it is determined that the anxiety level is high in the students who have low economic condition. There is no difference in aggression level according to gender and economical condition. The children who are 10 years old have the highest level of aggression. It is established that there is a negative aspect, middle level relationship between anxiety and aggression.

Key Words: Anxiety, aggression, secondary school student.

EK 1. Sosyodemografik Bilgi Formu

1- Cinsiyet: () Erkek () Kadın

2- Yaşınız: _____

3-Sosyo-ekonomik düzeyiniz: () Düşük () Orta () Yüksek

EK 2. Beck Anksiyete Ölçeği

Aşağıda insanların kaygılı yada endişeli oldukları zamanlarda yaşadıkları bazı belirtiler verilmiştir. Lütfen her maddeyi dikkatle okuyunuz. Daha sonra, her maddedeki belirtinin bugün dahil son bir haftadır sizi ne kadar rahatsız ettiğini yandaki uygun seçeneği işaretleyerek belirleyiniz. Her maddeyi yanıtlayınız.

	Hiç	Hafif	Orta	Ağır
Bedeninizin Herhangi bir yerinde uyuşma/karıncalanma				
Sıcak / ateş basmaları				
Bacaklarda halsizlik, titreme				
Gevşeyememe				
Çok kötü şeyler olacak korkusu				
Baş dönmesi/sersemlik hissi				
Kalp çarpıntısı				
Dengeyi kaybetme korkusu				
Dehşete kapılma				
Sinirlilik				
Boğuluyormuş gibi olma duygusu				
Ellerde titreme				
Titreklilik				
Kontrolü kaybetme korkusu				
Nefes almada güçlük				
Ölüm korkusu				
Korkuya kapılma				
Midede hazımsızlık/rahatsızlık hissi				
Baygınlık				
Yüz kızarması				
Terleme (sıcağa bağlı olmayan)				

EK 3. Saldırganlık Ölçeği

	Hep Yaparım	Ara sıra Yaparım	Hiç Yapmam
1. Kedilere köpeklerle oyun olsun diye taş atarım.			
2. Bazen bile bile arkadaşlarımın canını acıtırım.			
3. İstedğim şeyler yapılmadığında elime ne geçerse vurup kırarım.			
4. Biri, elimden bana ait bir şeyi aldığımda ona vururum			
5. Eğitsel kolların herhangi birinde görev almak hoşuma gider.			
6. Bağırıp çağırdığımda, vurup kıldığımda istediklerimi elde edebiliyorum.			
7. Beden eğitimi dersini çok severim.			
8. Söylediğim sözlerle arkadaşlarımı kızdırmak hoşuma gider			
9. Çok kızdığım da arkadaşlarımı, kardeşimi ısırarak, saçlarını çekmek gibi canlarını acıtacak şeyler yaparım.			
10. Zaman zaman çok ders çalışmaktan sıkılırım			
11. Bazen kavga etmek için bahane ararım.			
12. Herhangi bir neden olmadan da başka birine vururum.			
13. Hakkımı korumak için şiddete başvurmak gerekirse çekinmem.			
14. Kızgın olduğum zaman, bazen kapıları çarparım.			
15. Arkadaşlarımla kovalamaca oynamaktan hoşlanırım.			
16. Bana zarar veren birine mutlaka ben de zarar vermeye çalışırım.			
17. Bir arkadaşım bana yardım ettiğinde teşekkür etmeyi unuturum.			
18. Kızıp sinirlendiğimde sopa ya da yumrukla beni kızdırana vurur veya taş atarım.			

EK 4: Etik Kurul Onay Formu

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
GİRİŞİMSSEL OLMAYAN KLİNİK ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU

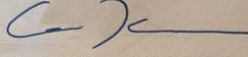
SAYI : 47
KONU: Etik Kurul İzni

25.01.2017

Sayın; Betül KINA

Haliç Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu tarafından yapılmış olduğunuz başvuru incelenmiş olup, Yrd. Doç. Dr. Ayşegül YETKİN danışmanlığında araştırmayı planladığınız "Ortaokul Öğrencilerinde Anksiyete ve Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" isimli araştırma kurulumuzun 25.01.2017 tarihli toplantısında etik yönden uygun bulunmuştur.

Bilgilerinize sunarım.

Prof. Dr. Melek Güneş YAVUZER
Etik Kurul Başkan Yardımcısı

EK.Etik Kurul Kararı

Sütlüce Mah. İmrahor Cad. No:82 Beyoğlu- İSTANBUL
Tel: 0212 924 24 44/2704 Faks: 0212 343 08 78
etikkurul@halic.edu.tr İnternet: www.halic.edu.tr

EK 5: İzin Belgesi

T.C.
İZMİT KAYMAKAMLIĞI
Fatma Seher Ortaokulu Müdürlüğü

Sayı : 70563360-730.08.03-E.7107394
Konu : Anket Çalışması Hk.

17.05.2017

HALIÇ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
BEYOĞLU/İSTANBUL

İlgi: 27.04.2017 tarih ve 730.08.03 sayılı yazınız

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı 20081260582 numaralı öğrencisi Betül Kına' nın, Yrd.Doç.Dr.Pınar Ünal Aydın danışmanlığında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığı"Ortaokul Öğrencilerinde Anksiyete ve Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" konulu araştırmasının anket çalışmalarını kurumumuzda yapmasında herhangi bir sakınca olmadığını bildirir;

Bilgilerinize arz ederim.

Mustafa KURTULUŞ
Okul Müdürü

Güvenli Elektronik İmzalı
Aslı ile Aynıdır.
17.05/2017

Adres: Akpınar Mah. TOKİ Depremzede Konutları Sok. No:22
İzmit / KOCAELİ
Elektronik Ağ:http://fatmaseheroo.meb.k12.tr/
E-posta: 709437@meb.k12.tr

Ayrıntılı bilgi için: Hasan ULUBAŞOĞLU
Tel: (0 262) 226 44 47 - 24
Faks:

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında İzmir’de doğdu. İlk ve orta öğretimini Cemil Akyüz İlköğretim okulunda tamamladı. Lise eğitimini İzmir Şemikler Lisesinde tamamladı. 2009 – 2013 yılları arasında Haliç Üniversitesi Psikoloji bölümünü bitirdi. Üniversite eğitimi süresince Balıklı Rum Hastanesinde, İzmir Karşıyaka Devlet Hastanesinde, rehabilitasyon merkezi ve kolejde gönüllü stajyerlik yaptı. Aile Danışmanlığı eğitimini başarıyla tamamladı. 2015 yılında Haliç Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programına başladı. Bunun yanında çocuk gelişim testleri eğitimi aldı. Şuanda Kocaeli’nde ikamet etmektedir. Aynı zamanda da İzmit Belediyesi Aile Rehberlik merkezinde mesleğini icra etmektedir.

KAYNAKÇA

Akgün, A., Gönen, S., ve Aydın, M. (2007). İlköğretim Fen ve Matematik Öğretmenliği Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (20), 283-299.

Aktas, V. (2001). *Çocuklarda Saldırganlık ile Olumsuz Niyet Yükleme Eğilimleri Arasındaki İlişkiler*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altıntaş, E., ve Gültekin, M. (2005). *Psikolojik Danışma Kuramları*, İstanbul: Aktüel Yayınları.

Altuntaş, G. (2012). *Boşanmış Ebeveynler İle Boşanmamış Ebeveynlerin Lise Birinci, İkinci, Üçüncü Sınıflarında Okuyan Çocuklarının Sürekli Öfke Ve Öfke İfade Tarzı, Benlik Saygısı Ve Anksiyete Düzeylerinin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Anderson, C. A. ve Bushman. B. J. (2002). Human Aggression. *Annual Review of Psychology*. 53, 27-51.

Aral, N. ve Başar, F. (1998). Çocukların Kaygı Düzeylerinin Yaş, Cinsiyet, Sosyoekonomik Düzey Ve Ailenin Parçalanma Durumuna Göre İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*. 22 (110), 7-11.

Aral, N., Bütün, A., Türkmenler, B. ve Akbıyık, A. (2004). İlköğretim Okullarının 8. Sınıfı Devam Eden İlköğretim Öğrencilerinin Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*. 315, 17-25.

Arch, J. J. ve Craske, M. G. (2010). Laboratory Stressors in Clinically Anxious and Nonanxious individuals: The Moderating Role of Mindfulness. *Behaviour Research and Therapy*. 48 (6), 495-505.

Arslan, C., Hamarta, E. ve Arslan, E. ve Saygın Y. (2010). Ergenlerde Saldırganlık ve Kişilerarası Problem Çözmenin İncelenmesi. *İlköğretim Online*. 9 (1), 379-388.

Atkinson R. L, Atkinson R. C, Smith E. E, Bem D. J. ve Nolen-Hoeksema S. *Psikolojiye Giriş*. Alogan, Y. (Çev). Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Bacıoğlu, S. D. ve Özdemir, Y. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Saldırgan Davranışları ile Yaş, Cinsiyet, Başarı Durumu ve Öfke Arasındaki İlişkiler. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Derneği*. 2 (2), 169-187.

Bal, U. (2010). *Anksiyete Bozukluklarında Cinsiyete Göre Semptom Farklılıkları*. Uzmanlık Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Tıp Fakültesi.

Balcıoğlu, İ. (2001). *Şiddet ve Toplum*. İstanbul: Bilge Yayıncılık ve Eğitim Sağlık Hizmetleri.

Baltaş, A. (1898). Kaygı Düzeyi Açısından Okullar Arası Farklar. *XXII. Ulusal Psikiyatri ve Nöroloji Bilimler Kongresi Bilimsel Çalışmaları*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Baron, R.A. ve Neuman, J. (1997). *Aggression in the Workplace. Antisocial Behaviour in Organizations*, Thousand Oaks: Sage Pub.

Başaran, E. (2000). *Eğitim Psikolojisi*. İstanbul: Umut Yayıncılık.

Beck, A. T. (2008). *Bilişsel Terapi Ve Duygusal Bozukluklar*. İstanbul: Litera Yayıncılık.

Beck, A.T., Epstein, N., Brown, G. ve Steer, R. A. (1988) An Inventory for Measuring Clinical Anxiety: Psychometric Properties. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 56, 893-897.

Berkowitz, L. (1990). On The Formation and Regulation of Anger and Aggression. *American Psychologist*. 45 (4), 494-503.

Berksun, O. E. (2003). *Anksiyete ve Anksiyete Bozuklukları*. İstanbul: Turgut Yayıncılık.

Berstein, G.A. ve Layne, A.E. (2007). *Ayrılık Anksiyetesi ve Diğer Anksiyete Bozuklukları*, Aydın, H. ve Bozkurt, A. (Çev). İstanbul. Güneş Kitabevi.

Bozkurt, N. (2004). Bir grup üniversite öğrencisinin depresyon ve kaygı düzeyleri ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkiler. *Eğitim ve Bilim*. 29 (133), 52-59.

Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınevi.

Bulut, B. (2016). Ergenlerin Anksiyete, Sosyal Destek ve Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Burney, D. (2006). An Investigation of Anger Styles in Adolescent Students. *Florida AM University*. 57, 1-2.

Carlson, N. R., Martin, G. N. ve Buskist, W. (2004). *Psychology*, Great Britain: Pearson Education.

Cebeci, S.C.T. (2009). *Tam Aileye Ve Tek Ebeveyne Sahip Ailelerden Gelen 7-12 Yaşları Arasındaki Çocukların Bağlanma Stilleri ve Kaygı Durumları Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ceylan, D. (2012). *BESYO Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans tezi. Çanakkale: Çanakkale Üniversitesi.

Crick, N. R. ve Grotpeter, J. K. (1995). Relational Aggression, Gender, and Ocialpsychological Adjustment. *Child Development*. 66, 710-722.

Crooks, R. L. ve Stein, J. (1991). *Psychology; Science, Behavior, and Life*. United States of America: Holt, Rinehart and Winston, Inc.

Cüceloğlu, D. (1997). *Yeniden İnsan İnsana*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Cüceloğlu, D. (2005). *İnsan ve Davranış*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çakmak, Ö. ve Hevedanlı, M. (2005). Eğitim ve Fen Edebiyat Fakülteleri Biyoloji Bölümü Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 4 (14), 115-127.

Çekin, M. D., Tatar, Y. ve Torun, C. K. (1996). 14-16 Yaş Grubunda Spor-Anksiyete İlişkisinin SCL-90 ile Araştırılması. *Yeni Symposium*, 34 (1-2), 43-45.

Çelik, H. (2006). *Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Tepkileri, Bağlanma Tarzları ve Kişilerarası Semaların İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çetinkaya, E. Y. ve Sümer, Z. H. (2010). Saldırgan Davranışları Yordamada Çevresel Risk, Çevresel Güvenlik ve Okul İklimi Algısı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 4 (34), 161-173.

Demirhan, M. (2002). *Kendini Açma Düzeyleri Farklı Genel Lise Öğrencilerinin Bazı Değişkenler Açısından Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Demiriz, S. ve Ulutaş, İ. (2003). 9-12 Yaş Çocuklarının Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*. 1 (3), 1-9.

Dobson, K.S. (1985). An Analyas of Anxiety and Depression Scoles. *Journal of Personality Assessment*, 49, 522-527.

Efiliti, E. (2006). *Ortaöğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık, Denetim Odağı ve Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eng, W. ve Heimberg, R.G. (2006). Interpersonal Correlates of Generalized Anxiety Disorder: Self Versus Other Perception. *J Anxiety Disord*. 20, 380-387.

Ersanlı, K. (2005). *Davranışlarımız Gelişim ve Öğrenme*. Samsun: Eser Matbaası.

Ersoy, Ş. (2001). *Çocuk Yuvasında Kalanlarla Ailesiyle Yaşayan 9-11 Yaş Grubundaki Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Fassino, S., Daga, G., Pierò, A., Leombruni, P., ve Rovera, G. G. (2001). Anger and Personality in Eating Disorders. *Journal of Psychosomatic Research*. 51, 757-764.

Fromm, E. (1995). *İnsanda Yıkıcılığın Kökenleri*. Alpagut, Ş. (Çev). İstanbul. Payel Yayınları.

Geçtan, E. (2000). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Geçtan, E. (2006). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Metis Yayınları.

Girgin, G. (1990). *Farklı Sosyo-Ekonomik Kesimden 13-15 Yaş Grubu Öğrencilerde Kaygı Alanları Ve Kaygı Düzeylerinin Başarıyla İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gültekin, F. (2008). *Saldırganlık ve Öfkeyi Azaltma Programının İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Güner, Ç.B. (2006). *Takım Sporları Ve Bireysel Sporlar Yapan Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Güner, N. (1995). *Ergenlerin Dinledikleri Müzik Türünün Depresyon ve Saldırganlık Düzeyine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hewitt, P., Norton, G. R., McLeod, L. ve Guertin, J. (2001). The Growth Of Anxiety Disorders During The 1980. *Journal of Anxiety Disorders*. 9, 75-85.

Hisli Şahin, N., Durak Batıgün, A. ve Uzun, C. (2011). Anksiyete Bozukluğu: Kişilerarası Tarz, Kendilik Algısı Ve Öfke Açısından Bir Değerlendirme. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 12, 107-113.

Hofmann, S. G. ve Asmundson, G. J. (2008). Acceptance and mindfulness-based therapy: New wave or old hat? *Clinical Psychology Review*. 28 (1), 1-16.

Işık, E. (1998). *Nevrozlar*, Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Işık, E. (2006) *Anksiyete Belirtileri ve Tipleri: Çocuk Ergen ve Erişkinlerde Anksiyete Bozuklukları*, İstanbul: Golden Print.

Işık, E. ve Taner, Y. (2006). *Çocuk Ergen ve Erişkinlerde Anksiyete Bozuklukları*. İstanbul: Asimetrik Parelel Kitabevi.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2006). *Yeni İnsan ve İnsanlar*. (10.Baskı). İstanbul: Evrim Yayınevi.

Kahraman, H. (2000). *Aile Yaşamlarında Şiddet Olan Ergenlerin Ana-Babalarıyla Olan İlişkilerini ve Kendilerini Değerlendirmeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaplan, B. (2012). *Ergenlerde Bağlanma ve Saldırganlık Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karataş, Z. (2008). Lise Öğrencilerinde Öfke ve Saldırganlık. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17 (3), 277-294.

Kashani, J.H., Dandoy, A.C., Vaidya, A.D., Soltys, S.M. ve Reid, J.C. (1990). Risk Factors and Correlates of Severe Psychiatric Disorders in a Sample of Inpatient Children. *American Journal of Psychiatry*. 147, 780-784

Kepençi, Y. ve Çinkır, Ş. (2005). Bullying Among Turkish High School Students. *Child Abuse and Neglect*. 30 (2), 193-204.

Kesen, N. F., Deniz, M. E. ve Durmuşoğlu, N. (2007). Ergenlerde Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri Arasındaki ilişki: Yetiştirme Yurtları Üzerinde Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17, 353-364.

Kılıçarslan, S. (2009). *İlköğretim 7. Ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Akılcı Olmayan İnançları İle Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kılınç, E. (2012). *Genel Lise 9.Sınıf Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere ve Sürekli Kaygı Durumlarına Göre Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.

Kiluk, B.D., Weden, S. ve Culotta, V.P. (2009). Sport Participation and Anxiety in Children With ADHD. *J Atten Disord.* 12, 499–506.

Kocabaşoğlu, N. (2005). Stres ve Anksiyete: Medikal Açıdan Stres ve Çareleri. *Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyumu Dizisi.* 47 (5), 81-198.

Korkut, F. (2002). İfade Edici Saldırganlık Ölçeğinin (İSÖ) Türkçeye Uyarlanması Üzerine Bir Ön Çalışma. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (23), 48–53.

Köknel, Ö. (1999). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. (13. Baskı). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Köknel, Ö. (2000). *Bireysel ve Toplumsal Açıdan Şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar .

Köksal, F. (1991). Denetim odağı ile saldırgan davranışlar arasındaki ilişkiler. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Köroğlu, E. (2013). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı*. (5. Baskı). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Kurtyılmaz, Y. (2005). *Öğretmen Adaylarının Saldırganlık Düzeyleri ile Akademik Başarıları, İletişim ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiler*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Lewinsohn P., Hops H., Roberts R., Seeley J. ve Andrews J. (1993). Adolescent Psychopathology: I.Prevalence And İncidence Of Depression And Other DSMIII- R Disorders İn High School Students. *Jouornal of Abnormal Psychogy.* 102, 133-144.

MacIntyre, D. P. (1995). How Does Anxiety Affect Second Language Learning? A Reply to Sparks and Ganschow. *The Modern Language Journal*. 79 (1), 90- 99.

Marcus, R. F. ve Kramer C. (2001). Reactive and Proactive Aggression: Attachment and Social Competence Predictors. *Journal of Genetic Psychology*. 162 (3), 260-275.

Morris, C. G. (2002). *Psikolojiyi Anlamak*. Ayvaşık, H. B. ve Sayıl, M. (Çev.). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Ocaktan, E., Keklik, A. ve Çöl, M. (2000). Abidinpaşa Sağlık Grup Başkanlığına Bağlı Sağlık Ocaklarında Çalışan Sağlık Personelinde Spielberger Durumluk Ve Sürekli Kaygı Düzeyi. *Ankara Tıp Fakültesi Mecmuası*. 55 (1), 21-28.

Oğuz, N. (2016). *Genç Yetişkinlerde Anne Baba Tutumu, Anksiyete ve Benlik Saygısı İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Onur, H. ve Koyuncu, B. (2004). Hegemonik erkekliğin bilinmeyen yüzü: Sosyalizasyon sürecinde erkeklik oluşumları ve krizleri üzerine düşünceler. *Toplum ve Bilim Dergisi*. 101, 31-50.

Öz, E.S. (2007). *İlköğretim 1. Kademe 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdoğan, B. (2000). *Çocuk ve Oyun* (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Öztürk, N. (2008). *Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Bilim Uzmanlığı Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özyürek, R. (1989). *Üniversite Öğrencilerinin Kişisel Bazı Nitelikleri ile Çeşitli Problemlerinin Kaygı Düzeylerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Reiss, S. ve McNally, R.J. (1985). *The Expectancy Model of Fear*. New York: Academic Press.

Saatçioğlu, Ö. (2001). Yaygın Anksiyete Bozukluğunun Tedavisi ve Yeni Yaklaşımlar. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*. 11 (1), 60-77.

Schneiner, F.R. et al., 1992, “Social fobia: comorbity and morbity in a epidemiological sample” *Archives of General Psychiatry*, 49:282-288.

Sertbaş, G., ve Bahar, A. (2004). Anksiyete ve Anksiyete ile Baş Etmede Hemşirelik Girişimleri. *Hemşirelik Forumu Dergisi*, 39-44.

Sezer, G. (2016). *Lise Öğrencilerinde Çocukluk Çağı Travmalarının Depresyon ve Anksiyete Belirtileri ile İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sharron, M. C. (2005). Dating Violence Prevention in Middle School and High School Youth. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 18 (1), 2–9.

Sinanoğlu, B. (2016). Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Depresyon, Anksiyete Belirtileri ve Olumsuz Otomatik Düşüncelerin Taranması. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Spielberger, C.D. (1976). *Cross-Cultural Anxiety*. New York: Hemisphere Publishing Corporation.

Stein A. (1997). *Saldırgan Çocuk*. Polat, N. (Çev). İstanbul: Papirus.

Sungur, M.Z. (1997). Fobik Bozukluklar. *Psikiyatri Dünyası*, 1, 5-11.

Sümer,A.S., 2008, *Farklı Öz-Anlayış (Self-Compassion) Düzeylerine Sahip Üniversite Öğrencilerinde Depresyon Anksiyete Ve Stresin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şahin, H. (2004). Saldırganlık Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *SDÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*. 3 (3), 180-190.

Şahin. H. (2004). *Öfke Denetimi Eğitiminin Çocuklarda Gözlenen Saldırgan Davranışlar Üzerindeki Etkisi*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şenel, F. M., Demirelli, M. ve Öztekin, Ş. (2010). Minimally Invasive Circumcision With A Novel Plastic Clamp Technique: A Review Of 7,500 Cases. *Pediatr Surg Int*, 26, 739–745.

Şimşek, M. K. (2015). *Ergenlerde Obsesif Kompulsif Belirtiler İle Depresyon Ve Anksiyete Duyarlılığı Arasındaki İlişkinin Yapısal Eşitlik Modeli İle İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Tamam, L. Zengin Eroğlu, M. ve Paltacı, Ö. (2011). Aralıklı Patlayıcı Bozukluk. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 3 (3), 387-425.

Tangney J., Wagner, P.E., Hill-Barlow, D., Marschall, D.E. ve Gramzow, R. (1996). Relation Of Shame And Guilt To Constructive Versus Destructive Responses To Anger Across The Life Span. *J Pers Soc Psychol*. 70, 797-809.

Tunay, Ş. (2006). *Depresyon ve Kaygı Belirtilerinde Örtüşen ve Ayırışan Özelliklerin Endişe Olgusu Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tunç, A. (2014). *Meme Kanseri Tanısı Almış Kadınların Hastalık Temsilleri, Başa Çıkma Stratejileri, Kaygı ve Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin*

İncelenmesi ile Psiko-Sosyal İhtiyaçlarının Belirlenmesi. Doktora Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Tunçelli, B. (2008). *Sinir Kişilik Bozukluğu Tanısı Almış ve Almamış Kadınların Benlik Saygısı, Öfke, Kendini Ayarlama ve Kaygı Değişkenleri Bakımından Karşılaştırılması.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Turan, S. (2008). *İnternet Ağında Çocuğum.* İzmir: Gül Yurdu Yayınları.

Tuzgöl, M. (1998). *Ana Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türnüklü, A. (2004). Okullarda Sosyal ve Duygusal Öğrenme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 37, 136-157.

Ulusoy, M. (1993). *Beck Anksiyete Eenvanteri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.* Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. İstanbul: Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi.

Ustabaş, S. (2011). *İlköğretim 8.Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık ve Algılanan Sosyal Destek Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uz-Baş, A. ve Topçu, Z. K. (2010). İlköğretim Okullarında Saldırganlık ve Şiddet Davranışının Yaygınlığı. *İlköğretim Online*. 9 (1), 93-105.

Ülev, E. (2014). *Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık Düzeyi İle Stresle Başa Çıkma Tarzının Depresyon, Kaygı ve Stres Belirtileriyle İlişkisi.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Varol, S. (1990). *Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Kaygılarını Etkileyen Etmenler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaşankul, N. (2007). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Eğilimleri ile Eğitim Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yavuz, Ş. (2007). *Son Çocukluk Dönemi Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Benlik Saygısı ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yavuzer, H. (2004). *Yaygın Anne Baba Tutumları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yeğen, B. (2008). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Sosyal Uyumları İle Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Kadıköy İlçesi Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yelkenci, İ. (2013). *Üniversite Sınavına Hazırlanan Öğrencilerin Depresyon İle Anksiyete Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, F. (1998). Saldırganlık ve Cinsiyet İlişkisi. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*. 22, 15-32.

Yücetürk Şahin, H. (2016). Lösemi Tedavisinin Ergenlerde ve Yetişkinlerde Benlik Saygısı, Anksiyete Düzeyi ve Depresyon Üzerindeki Etkisinin Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ziyalar, A. (2006). *Erişkin Psikopatolojisi*. (1.Baskı). İstanbul: Yüce Yayınları.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE ANKSİYETE VE SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

ORJINALLIK RAPORU

% 7	% 4	% 0	% 6
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	Submitted to Haliç Üniversitesi Öğrenci Ödevi	% 3
2	Submitted to Istanbul Gelisim University Öğrenci Ödevi	% 2
3	Submitted to Beykent Üniversitesi Öğrenci Ödevi	% 1
4	lokman.cu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
5	ebad-jesr.com İnternet Kaynağı	<% 1
6	xca.sourceforge.net İnternet Kaynağı	<% 1
7	ramazankaratay.weebly.com İnternet Kaynağı	<% 1
8	www.yasamdersleri.com İnternet Kaynağı	<% 1
9	egitim.cbu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1

10

acikerisim.deu.edu.tr
İnternet Kaynağı

<% 1

ALINTILARI ÇIKART
BİBLİYOGRAFYAYI
ÇIKART

KAPAT
KAPAT

EŞLEŞMELERİ ÇIKAR KAPAT